

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Кафедра українознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор з науково-
педагогічної роботи
проф. М.Р. Гжегоцький
“31” серпня 2020 р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

«Біоетика»

(назва навчальної дисципліни)

**підготовки фахівців
рівня вищої освіти магістр
галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальності 222 «Медицина»**

Обговорено та ухвалено
на методичному засіданні кафедри
українознавства
Протокол № 1
від “31” серпня 2020 р.
Завідувачка кафедри
доц. Єщенко Т. А. _____

Затверджено
профільною методичною комісією
з гуманітарних дисциплін
Протокол №1
від “31” серпня 2020р.
Голова профільної методичної
комісії доц. Єщенко Т. А. _____

ЛЬВІВ, 2020

Робоча навчальна програма дисципліни «Біоетика» для студентів медичного факультету, які навчаються за спеціальністю 222 «Медицина» укладена кандидаткою наук із державного управління, доценткою Терешкевич Г.Т. (с. Діогеною) на підставі примірної програми навчальної дисципліни «Біоетика», що затверджена ДУ «Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти МОЗ України» від 01.06.2017 року та навчальної програми, затвердженої профільною методичною комісією (протокол №1 від 31 серпня 2020 року)

Зміни та доповнення до програми навчальної дисципліни на 2020-2021 н.р.

№ з/п	Зміст внесених змін (доповнень)	Дата і № протоколу засідання кафедри	Примітки

Завідувач кафедри українознавства доц. Єщенко Т. А.
(назва кафедри, прізвище, вчене звання)

(підпис)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна програма з навчальної дисципліни “ Біоетика” для вищих медичних закладів освіти України III-IV рівнів акредитації складена для спеціальностей 7.110101 “Лікувальна справа”, 7.110104 “Педіатрія”, 7.110105 “Медико-профілактична справа напряму підготовки 1101 “Медицина” відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) і освітньо-професійних програмам (ОПП) підготовки фахівців, затверджених Наказом МОН України від 16.04.03 № 239, навчального плану, затвердженого Наказом МОЗ України від 31.05.2005.

Термін навчання за цими спеціальностями — 6 років, термін базової медичної підготовки — 5 років. Кінцеві цілі з дисципліни — однакові для зазначених спеціальностей. Згідно з навчальним планом вивчення біоетики здійснюється впродовж IX семестру 2-го року навчання.

Дисципліна структурована відповідно до вимог “Рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін” (Наказ МОЗ України від 12.10.2004 р. № 492).

Метою вивчення навчальної дисципліни «біоетика» є розкриття змісту, історичних коренів, засад та епістемології біоетики як науки, і на основі цього — висвітлення теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо зміни в оцінці стану здоров’я населення, пошани гідності людини як особистості та її розвитку в духовній, душевній і тілесній інтегральності, збереження людського життя від моменту запліднення до природної смерті, висвітлення проблем генної інженерії та біотехнологій з погляду біобезпеки.

Кінцеві цілі встановлюються на основі ОПП підготовки лікаря за фахом відповідно до блоку її змістового модуля і є основою для побудови змісту навчальної дисципліни. Цілі сформульовані у вигляді вміння виконувати цільові завдання (дії). На підставі кінцевих цілей до кожного модуля або змістового модуля сформульовано конкретні цілі у вигляді певних умінь (дій), цільових завдань, що забезпечують досягнення кінцевої мети вивчення дисципліни. Кінцеві цілі розташовані на початку програми і передують її змісту, конкретні цілі передують змісту відповідного змістового модуля.

«Робоча навчальна програма дисципліни «Біоетика» для студентів першого року навчання укладено на основі компетентнісного підходу у вищій медичній освіті.

Згідно з вимогами стандарту, «Програма...» сприяє набуттю студентами таких компетентностей:

інтегральної:

- здатність розв’язувати складні життєві та професійні практичні проблеми, пов’язані з міжлюдськими відносинами, професійною комунікацією лікаря, моральним вибором та відповідальністю, що передбачає застосування основних положень біоетики й характеризується комплексністю та невизначеністю умов;

загальних:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- здатність бути критичним і самокритичним;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність);
- вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети;
- цінування та повага різноманітності та мультикультурності;
- здатність розробляти та управляти проектами;
- здатність усвідомлювати рівні можливості та відмінності, гендерні проблеми;

спеціальних (фахових, предметних):

- володіння навичками дефініції понять біоетики;
- розуміння і вміння використовувати основні етичні поняття для концептуалізації конкретних проблемних ситуацій;
- вміння розуміти власну професійну самоактуалізацію у контексті біоетики
- здатність екстраполювати загальнолюдські, універсальні та незмінні світоглядні цінності та об’єктивні моральні норми на практичні життєві ситуації та професійну діяльність;
- здатність структурно аналізувати передумови конфлікту;
- здатність створювати стратегії вирішення конфлікту, засновані на принципі спільного блага і конструювання нових можливостей.

Деталізація компетентностей відповідно до дескрипторів НРК у формі «Матриці компетентностей».

Матриця компетентностей

	Компетентність	Знання	Уміння	Комунікація	Автономія та відповідальність
	Загальні				
.	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу	Знання про походження, особливості та зміст історичних коренів біоетики	Вміння аналізувати тексти Святого Письма, робити відповідні висновки		Здатність «знаходити» у Книзі книг відповіді на важливі життєві питання
.	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях		Вміння знаходити відповідні логічні зв'язки, подібності між ідеями біоетичного віровчення та конкретними життєвими та професійними ситуаціями	Навички міжособистісної комунікації на засадах поваги та любові до ближніх	Готовність робити вибір за голосом сумління і на користь ближніх, нести моральну відповідальність за професійну діяльність
.	Здатність бути критичним і самокритичним		Вміння аналізувати власну поведінку (вчинки, вибір) та поведінку інших людей з точки зору цінностей та засад біоетики	Навички комунікації з метою сприяння духовному розвитку та вдосконаленню різних груп людей – пацієнтів, колег тощо	Готовність показувати власний приклад переміни, виправлення та недопущення попередніх негативних дій
.	Здатність генерувати нові ідеї (креативність)	Знання про закономірності розвитку суспільства на моральних засадах	Здатність знаходити відповідні логічні зв'язки між потенціалом біоетики та актуальними викликами перед сучасною освітою, наукою, медициною		Готовність створювати нові пропозиції до концепції розвитку сфери охорони здоров'я з урахуванням засад біоетики
.	Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми	Знання про можливості розв'язання проблемних ситуацій «біоетичним способом»	Вміння визначати причини, сутність, наслідки конкретних життєвих (професійних)	Навички спілкування та співпраці з людьми в умовах нерозв'язаних проблем	Готовність приймати базовані на цінностях біоетики рішення з метою розв'язання проблем та нести за них відповідальність

			проблем у світлі персоналістичної біоетики		
.	Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети	Знання про досвід просвітницької, публічної діяльності Ісуса Христа та Його послідовників у різні історичні періоди	Вміння вербально представити людям певну ідею, переконливо аргументувати її доцільність та корисність	Навички комунікації з урахуванням потреб людей, заохочення до включення у спільну діяльність задля важливої мети	Готовність організувати людей та відповідати за результат досягнення спільної мети
.	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності	Знання та розуміння рівного «статусу» різних народів у світлі біоетичного віровчення (усе людство – діти істинного Бога-Творця)		Готовність спілкування з представниками різних націй, релігій, культур на засадах толерантності, поваги та любові до усіх людей	
.	Здатність розробляти та управляти проектами		Вміння створювати проектні пропозиції щодо популяризації цінностей та засад біоетики у сфері охорони здоров'я	Навички співпраці у малих групах	Готовність ініціювати та реалізовувати етично-просвітницькі здоров'язберігаючі проекти для дітей, молоді, жінок, людей з особливими потребами
.	Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми	Знання про рівність людей обох статей та їх відмінність, високий статус жінки у контексті біоетики, цінність та недоторканність людського життя від моменту запліднення до Богом призначеного відходу (природної смерті)		Готовність комунікувати на засадах рівності та поваги обох статей, вибудування особистих відносин на засадах свободи і відповідальності	Здатність реалізовувати біоетичні проекти охорони материнства і дитинства, захисту інтересів людей, які зазнають дискримінації
Спеціальні (фахові, предметні)					
	Володіння	Знання та	Вміння		Готовність

.	навичками дефініції понять біоетики	розуміння основних понять, норм біоетики	аналізувати зміст, базові ідеї та ціннісне значення понять і норм біоетики		визначати поняття і засади біоетики основою світогляду моральної, відповідальної, гуманної людини; нести відповідальність за утвердження норм біоетики в практичному житті
.	Розуміння і вміння використовувати основні етичні поняття для концептуалізації конкретних проблемних ситуацій	Знання і розуміння основних етичних понять щодо тенденцій та проблем розвитку духовності людини і суспільства	Вміння застосовувати етичні поняття, які допомагають визначати причини та шляхи розв'язання проблемних ситуацій		Здатність приймати самостійні рішення щодо вирішення професійних проблем із урахуванням засадничих понять біоетики; відповідати за власні рішення
.	Вміння розуміти власну професійну само актуалізацію у контексті персоналістичної біоетики		Вміння визначати сутність та особливості покликання медичних працівників у світлі служіння людині	Здатність спілкуватися з пацієнтами як з людьми, котрі потребують милосердя	Готовність вирішувати професійні проблеми, дотримуючись принципу збереження і захисту духовного, душевного та фізичного здоров'я людини
.	Здатність структурно аналізувати передумови конфлікту	Знання про духовні причини та передумови конфліктів	Вміння визначати причинно- наслідкові зв'язки в конфліктних ситуаціях		
.	Здатність створювати стратегії вирішення конфлікту, засновані на принципі спільного блага і конструювання нових можливостей	Знання про підходи до вирішення конфлікту в межах засад біоетики та моралі, гуманізму	Вміння застосовувати конструктивні стратегії вирішення конфлікту у визначених умовах	Здатність спілкуватися та співпрацювати з людьми – безпосередніми чи опосередковани ми учасниками конфлікту	Готовність створювати шляхи, методи вирішення конфлікту у нестандартних умовах, нести відповідальність за позитивний результат

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ІНТЕГРАЦІЯ:

Назва дисципліни	Знати	Вміти
Попередні (забезпечуючі) дисципліни:		
Анатомія	Анатомічні особливості репродуктивної системи жінок та чоловіків	

Патологічна фізіологія	Патофізіологію основних патологічних процесів репродуктивної системи людини	
Фармакологія	Фармакологічну дію контрацептивно-абортівних препаратів	
Філософія	Особливості світоглядних цінностей різних народів (ставлення до жінки, матері, дитини, сім'ї)	Аналізувати причини світоглядних протиріч різних суспільних груп
Політологія	Особливості законодавства різних країн щодо демографічної політики	
Наступні дисципліни:		
Дитячі хвороби	Причини народження дітей з різними фізичними чи психічними вадами	Аналізувати й інтерпретувати результати дослідження вроджених дитячих хвороб
Акушерство і гінекологія,	Особливості внутрішнього розвитку дитини, фізіологічні зміни в організмі матері із настанням вагітності, причини безпліддя, викиднів, мертвонароджених дітей	Визначати характерні особливості ембріона на різних стадіях внутрішнього розвитку
Внутрішньо-предметна інтеграція:		
Персоналістична концепція, цикл Біоетика	Основні засади біоетики (захист життя людини від моменту запліднення до природної смерті (Богом призначеного відходу)	Аналізувати дії медичного працівника з позицій біоетики Проводити просвітницьку роботу серед медперсоналу та громадян

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Біоетика» є:

Здобути:

- інтегральне розуміння цінностей і засад біоетики як основи світогляду моральної, відповідальної, гуманної людини;
- відповідальність за утвердження норм біоетики в практичному житті;

Знати:

- знання та розуміння основних понять, норм біоетики;
- знання про підходи до вирішення конфлікту в межах біоетики, гуманізму;

Вміти:

- визначати морально-етичні засади біоетики та біобезпеки, які ґрунтуються на істинних цінностях і об'єктивних моральних нормах;
- формулювати засади біоетики, що дають змогу оцінити дії на біомедичному полі, до яких належить морально-добра оцінка;
- розкривати сутність біоетики, яка розглядає людину як особистість, передусім з її духовними цінностями і потребами, слугує їй, є відкритою для нових наукових знань, ґрунтується на моральних засадах, зорієнтованих на пошану гідності людини як особистості та її розвитку в духовній, душевній та тілесній інтегральності, збереження її життя від моменту запліднення (злиття гамет) аж до природної смерті;
- простежувати історичні корені біоетики, її філософські засади та місце серед інших морально-етичних і правових дисциплін;
- аналізувати державні нормативні акти в галузі охорони здоров'я щодо їх відповідності засадам біоетики;

- досліджувати специфіку біоетичних проблем в українському суспільстві, стан і перспективи розвитку біоетики, вплив засад біоетики на ефективність діяльності органів і закладів охорони здоров'я в Україні при розв'язанні проблем алкоголізму, наркоманії, СНІДу, трансплантації органів та експериментування на людині в галузі охорони здоров'я;

- розробляти науково-обґрунтовані пропозиції щодо шляхів і засобів регулювання біомедичних втручань у людський організм на засадах біоетики, зокрема в сфері демографії.

Навчальна дисципліна «Біоетика»:

а) ґрунтується на висвітленні етичних проблем, пов'язаних з розвитком технологічних наук, біології, медицини;

б) закладає основи теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо зміни в оцінці стану здоров'я населення, переосмислення взаємин лікар–пацієнт, ставлення до осіб із алкогольною та наркотичною залежністю, ВІЛ-інфікованих тощо; захисту прав ембріона людини, а також морального статусу понять: абортів та вирішення проблеми руйнівного постабортного синдрому, стерилізації, контрацепції та її альтернативи — природних методів розпізнавання днів плідності, репродуктивних технологій, біомедичних маніпуляцій, генної інженерії, клонування, експериментування на людині, трансплантації органів, евтаназії та її протидії — паліативного лікування;

в) закладає основи здорового способу життя, пошани гідності людини, збереження життя та здоров'я людини від моменту запліднення до природної смерті, якості та ефективності діагностики, лікування, реабілітації та профілактики захворювань, збереження та зміцнення здоров'я населення.

Організація навчального процесу здійснюється за кредитно-модульною системою відповідно до вимог Болонського процесу. Програма дисципліни структурована на модуль, до складу якого входить один змістовий модуль. Обсяг навчального навантаження студентів описаний у кредитах ECTS — залікових кредитах, які зараховуються студентам при успішному засвоєнні ними відповідного модуля (залікового кредиту).

Структурований план дисципліни “біоетики”

Структура навчальної дисципліни	Кількість годин, із них			СРС	Навч. рік	Вид контролю
	Усього	Аудиторних				
		Лекцій	практ. занять			
Змістовий модуль 1 Біоетика	30	4	8	18	1	Поточний та підсумковий (стандарти- зований)
Кредитів ECTS	1,0					
Підсумковий контроль засвоєння						

Примітка: 1 кредит ECTS — 30 год.

Аудиторне навантаження — 47,6 %, СРС — 52,3 %

Дисципліна структурована на 1 модуль:

1. Змістовий модуль № 1 «Біоетика»

Кредитно-модульна система організації навчального процесу спонукає студентів систематично вчитися протягом навчального року. Видами навчальної діяльності студентів згідно з навчальним планом є: а) лекції, б) практичні заняття, в) самостійна робота студентів (СРС). Теми лекцій розкривають проблемні питання відповідних розділів філософії та біоетики.

Практичні заняття навчальної дисципліни «Біоетика» передбачають:

1) Засвоєння основних положень, цінностей і засад біоетики та біобезпеки;

2) Визначення сутності біоетики як нової галузі науки, яка розглядає людину як особистість в її духовній, душевній та тілесній інтегральності, є відкритою для нових наукових знань, ґрунтується на моральних засадах, зорієнтованих на пошану гідності людини, її розвитку як особистості, збереження життя від моменту запліднення до природної смерті;

3) Вирішення ситуаційних задач, використання соціологічних досліджень у формі анкетування, методів запобігання негативним явищам у виконанні професійних обов'язків, аналіз нормативно-правових актів у системі охорони здоров'я щодо відповідності засадам біоетики.

Кафедри медичного, біологічного та гуманітарного напрямків мають право вносити зміни до навчальної програми з біоетики відповідно до напрямів наукових досліджень, регіональних особливостей за умов викладання повного обсягу знань з дисципліни, досягнення кінцевих цілей ОКХ та ОПП за фахом та навчальним планом.

Поточна навчальна діяльність студентів. Засвоєння теми контролюється на практичних заняттях відповідно до конкретних цілей та під час індивідуальної роботи викладача зі студентами, засвоєння змістових модулів — на підсумкових заняттях.

Рекомендується застосовувати такі засоби діагностики рівня підготовки студентів: комп'ютерні тести, розв'язування ситуаційних задач, проведення соціологічних досліджень і трактування та оцінка їх результатів, аналіз і оцінка нормативно-правових актів у галузі охорони здоров'я України щодо їх відповідності засадам біоетики.

Підсумковий контроль засвоєння модулів здійснюється після їх завершення. Оцінка успішності студента з дисципліни є рейтинговою і виставляється за багатобальною шкалою як середня арифметична оцінка засвоєння відповідних модулів і має визначення за системою *ECTS* за шкалою, прийнятою в Україні.

Для тих студентів, які хочуть поліпшити успішність з дисципліни за шкалою *ECTS*, кінцевий контроль підготовки студентів з дисципліни здійснюється додатково після завершення її вивчення під час заліку комісійно відповідно до кінцевих і конкретних цілей з дисципліни (за графіком, затвердженим у навчальному закладі: під час канікул або в останні два тижні навчального року).

ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ — навчальної дисципліни «БІОЕТИКА»

ТЕМИ		екції	П рактич ні заняття	РС	Індивідуаль на робота
	Історичні корені біоетики Епістемологія та етико-культурні моделі біоетики Філософські основи біоетики	0,5	0,5		Підготувати огляд наукової літератури
	Право на життя від моменту запліднення Біоетична концепція демографії. Проблеми абортів.		1		Підготувати огляд
	Контрацепція та її альтернатива — природні методи розпізнавання днів плідності		1		-//-
	Біоетична концепція охорони життя людини. Проблеми допоміжних репродуктивних технологій та їх альтернатива — НаПроТехнології Біоетична неприпустимість продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин Шлях до можливості клонування людини — знецінення гідності людського розмноження та ембріону	0,5	0,5		-//-
	Основи біобезпеки		0,5		

	Інформована згода та експериментування на людині. Маніпуляції з психічним здоров'ям людини.		0,5		
	Біоетика і трансплантація органів Ксенотрансплантація з точки зору біоетики		0,5		
	Проблема евтаназії в контексті біоетики. Альтернатива евтаназії — паліативне лікування.		1		
	Стан і перспективи розвитку біоетики в Україні Вплив біоетики на ефективність діяльності органів та установ системи охорони здоров'я України.		0,5		Підготувати огляд наукової літератури
0	Біоетичний аспект боротьби з алкоголізмом Тютюнозалежність як проблема біоетики Проблеми профілактики наркоманії та реабілітації і ресоціалізації наркозалежних		0,5		-//-
1	СНІД — маленький світ великого хаосу.		0,5		
2	Біоетика і соціальні проблеми.		0,5		-//-
	<i>Підготовка до заліка (модуль 2: «Біоетика»)</i>		0,5		-//-
Разом			8	8	
Усього годин – 34					
Кредитів ECES — 1					

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ «БІОЕТИКА» МОДУЛЬ 2. БІОЕТИКА

№ з.п.	ТЕМА	Кількість годин
1	Історичні корені біоетики Епістемологія та етико-культурні моделі біоетики Філософські основи біоетики	0,5
2	Право на життя від моменту запліднення Біоетична концепція демографії. Проблеми абортів	1
3	Контрацепція та її альтернатива – природні методи розпізнавання днів плідності	1
4	Біоетична концепція охорони життя людини. Проблеми допоміжних репродуктивних технологій та їх альтернатива — НаПроТехнології Біоетична неприпустимість продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин Шлях до можливості клонування людини — знецінення гідності людського розмноження та ембріону	0,5
5	Проблема евтаназії в контексті біоетики. Альтернатива евтаназії — паліативне лікування	1
Разом		4

5. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ

№ з.п.	ТЕМА	Кількість годин
1	Історичні корені біоетики Епістемологія та етико-культурні моделі біоетики Філософські основи біоетики	0,5
2	Право на життя від моменту запліднення Біоетична концепція демографії. Проблеми абортів	1
3	Контрацепція та її альтернатива — природні методи розпізнавання днів плідності	1
4	Біоетична концепція охорони життя людини. Проблеми допоміжних репродуктивних технологій та їх альтернатива — НаПроТехнології Біоетична неприпустимість продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин Шлях до можливості клонування людини — знецінення гідності людського розмноження та ембріону	0,5
5	Основи біобезпеки	0,5
6	Інформована згода та експериментування на людині. Маніпуляції з психічним здоров'ям людини	0,5
7	Біоетика і трансплантація органів Ксенотрансплантація з точки зору біоетики	0,5
8	Проблема евтаназії в контексті біоетики. Альтернатива евтаназії — паліативне лікування	1
9	Стан і перспективи розвитку біоетики в Україні Вплив біоетики на ефективність діяльності органів та установ системи охорони здоров'я України	0,5
10.	Біоетичний аспект боротьби з алкоголізмом Тютюнозалежність як проблема біоетики Проблеми профілактики наркоманії та реабілітації і ресоціалізації наркозалежних	0,5
11.	СНІД — маленький світ великого хаосу <i>Природа виникнення СНІДу та перебіг цього захворювання. Шляхи передачі ВІЛ-інфекції. Профілактика СНІДу та лікування хворих на СНІД в контексті біоетики.</i>	0,5
12.	Біоетика і соціальні проблеми	0,5
	Підготовка до заліка Модуль 2 «Біоетика»	0,5
Разом		8

6. ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (СРС) ТА ЇЇ КОНТРОЛЬ

№	ТЕМА	Кіл	Вид
---	------	-----	-----

№		кількість годин	контролю
1	Підготовка до практичних занять — теоретична підготовка та опрацювання практичних навичок	9	Поточний контроль на практичних заняттях
2	Самостійне опрацювання тем, які не входять до плану аудиторних занять		
2	Біоетична концепція демографії	4	Тези або реферат
2	Біоетика та біобезпека	3	Тези або реферат
3	Індивідуальна СРС: доповіді студентів на секції біоетики щорічних студентських наукових конференцій		
4	Підготовка до заліка Модуль 1 «Біоетика»	2	
Р азом		18	

Конкретні цілі:

➤ Проаналізувати та визначити зміст, історичні корені біоетики, яка виникла у 70-х роках ХХ ст.;

➤ Сформулювати визначення, назвати види та розглянути етапи становлення біоетики: домодерна (класична, гіпократівської традиції), модерна та постмодерна епохи; розкрити сутність персоналістичної біоетики, предмет та методи біоетики;

➤ Показати відмінності між загальною, спеціальною і клінічною біоетикою та висвітлити специфічні напрямки біоетики, зумовлені її функціонуванням у суспільстві. Визначити сфери біоетики, яка об'єднує сукупність не тільки морально-філософських, а й наукових питань, проблем біомедицини та організації охорони здоров'я;

➤ Показати актуальність викладання біоетики у вищих навчальних закладах України;

➤ Висвітлити епістемологію біоетики як науки, її об'єкт та зв'язок з іншими дисциплінами;

➤ Розрізняти етико-культурні моделі біоетики: ліберально-радикальну, прагматично-утилітаристську, соціобіологічну і персоналістичну. Охарактеризувати засади персоналістичної біоетики: засаду охорони фізичного життя, засаду цілісності (терапевтичну засаду), засаду свободи–відповідальності, засаду соціальності–субсидіарності;

➤ Висвітлити філософські основи етичного судження біоетики;

➤ Розкрити вплив засад біоетики на ефективність діяльності органів і закладів охорони здоров'я в Україні;

➤ Визначити філософські основи біоетики як її теоретико-методологічну базу;

➤ Розкрити сутність та переваги персоналістичного трактування людської істоти;

➤ Показати недоліки матеріалістичної філософії щодо розуміння сутності людини;

➤ Обґрунтувати відмінність між феноменологічним та онтологічним трактуванням тіла;

➤ Розкрити цінність людини у трактуванні Т. Аквінського і в неомізізмі, особливості розуміння людини представниками філософської антропології і недосконалість матеріалістичного розуміння людини.

➤ Висвітлити засади біоетики, які регулюють медичні експерименти;

➤ Розкрити підстави використання плацебо при клінічному терапевтичному експериментуванні із залучення людини та умови використання плацебо в контексті контрольованого клінічного дослідження;

➤ Довести, що проблема експериментування на людині вимагає ефективного державного регулювання, передусім забезпечення дотримання чітких норм, укладених на

основі засад біоетики: захист життя й особистості людини; правомірність терапевтичного принципу; вирішення соціальної проблеми, пов'язаної з розвитком медицини;

- Показати потребу у біоетичній експертизі кожного наукового проекту, який передбачає дослідження на людині, кожного клінічного випробування нових ліків чи діагностичних засобів і нових медичних технологій. Охарактеризувати функції комітетів з біоетики;
- Розкрити відмінність опосередкованого і безпосереднього впливу на людську психіку;
- Висвітлити основні труднощі сучасної трансплантології, проблем: дарування органів і тканин у контексті біоетики, діагностування смерті, призначення дарованих органів, ідентичності людської особи;
- Розкрити етичні засади трансплантації та її персоналістичний аспект;
- Усвідомити важливість ефективного державного регулювання у галузі трансплантації органів, передусім для забезпечення дотримання засади інформованої згоди, переваги можливого успіху над ризиком спричинення негативних наслідків для життя і захисту субстанційної цілісності особистості людини;
- Розкрити застосування засад біоетики, зокрема засади цілісності людини, зокрема в хірургії. Розкрити біоетичні проблеми ксенотрансплантації;
- Розкрити статус ембріона людини як особистості;
- Висвітлити засади біоетики, які забезпечують гідність людського ембріона;
- Обґрунтувати право на життя від моменту запліднення, гідність і недоторканість людського життя від моменту запліднення до природної смерті;
- Розкрити засади біоетики, які захищають права матері, та засади біоетики, які обстоюють права дитини; біоетичну проблему пренатального обстеження;
- Висвітлити види абортів, їх біоетичну оцінку та негативні наслідки;
- Обґрунтувати небезпеку контрацепції, примусової і добровільної контрацептивної стерилізації та потребу впровадження природних методів розпізнавання днів плідності;
- Довести потребу в утриманні від дошлюбних і позашлюбних статевих зносин;
- Розкрити біоетичні проблеми репродуктивних технологій та критерії етичної дозволених допоміжних репродуктивних технологій;
- Обґрунтувати моральну неприпустимість продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин;
- Обґрунтувати небезпеку можливості клонування людини;
- Висвітлити небезпеку евтаназії та засади біоетики, які застерігають проти евтаназії;
- Висвітлити проблеми біомедичних маніпуляцій, генної інженерії в контексті біобезпеки;
- Висвітлити моральні проблеми самогубства;
- Обґрунтувати особливості паліативного лікування як альтернативи евтаназії, а також переваги госпісів;
- Розкрити біоетичні проблеми реанімації.
- Розглянути нормативно-правову базу охорони здоров'я в Україні порівняно з документами міжнародних організацій щодо її відповідності засадам біоетики;
- Проаналізувати акти державних органів України, які регламентують впровадження засад біоетики в систему охорони здоров'я;
- Подати назви організацій, які компетентні вирішувати проблеми біоетики та вести наукову роботу в цій галузі, а також прізвища вчених, які впроваджують засади біоетики в Україні;
- Навести приклади наукової співпраці українських і зарубіжних організацій в галузі біоетики;
- Висвітлити завдання комітетів з біоетики;
- Подати назви міжнародних організацій, які працюють в галузі захисту гідності людини як особистості;
- Висвітлити кризу в галузі права людини на життя;

- Розкрити недоліки українського законодавства щодо захисту гідності людини;
- Висвітлити історію алкогольної залежності та соціальні причини алкоголізму.
- Розглянути аспекти державної політики в галузі виробництва і продажу алкогольних напоїв;
- Розкрити роль громадських антиалкогольних організацій в боротьбі з алкоголізмом;
- Продемонструвати важливість і актуальність впровадження засад біоетики у вирішенні проблем алкоголізму та запропонувати шляхи ресоціалізації і реабілітації хворих на алкоголізм, поставивши пріоритетом особистість людини, на основі запозичення зарубіжного досвіду в цій сфері;
- Розглянути заходи щодо подолання проблеми тютюнопаління у контексті біоетики;
- Висвітлити основні причини наркозалежності;
- Розкрити роль держави у профілактиці наркоманії;
- Продемонструвати роль засад біоетики у профілактиці наркоманії і реабілітації та ресоціалізації хворих на наркоманію;
- Розглянути заходи з подолання проблеми СНІДу в контексті біоетики;
- Показати значення хвороби у житті людини;
- Показати значення хвороби у житті людини;
- Розкрити причини, складові, характерні ознаки та етичну проблему лікування транссексуалізму;
- Висвітлити причини, методи лікування та профілактику гомосексуалізму;
- Показати можливості впливу засобів масової інформації на формування біоетичного мислення особистості;
- Висвітлити біоетичний погляд на проблему війни;
- Обґрунтувати головні мотиви проти смертної кари.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

ТЕМА 1

Історичні корені біоетики. Епістемологія та етико-культурні корені біоетики. Філософські основи біоетики. Право на життя від моменту запліднення. Біоетична концепція демографії. Проблеми абортів.

План:

1. Чинники виникнення біоетики. Визначення біоетики. Метод дослідження у біоетиці. Закон моральний і закон цивільний. Течії (види) біоетики. Сутність персоналістичної біоетики. Епохи становлення медичної етики (домодерна, модерна, постмодерна). Біоетика і медичний патерналізм. Сфери та наріжні камені біоетики. Спорідненість біоетики з деонтологією в медицині. Біоетика у процесі становлення національної системи охорони здоров'я в Україні. Засади біоетики у реалізації покликання лікаря.

2. Міждисциплінарність біоетики. Біомедичний, психологічний, соціологічний та юридичний аспекти з точки зору епістемологічного статусу біоетики. Основні моделі біоетики. Філософське обґрунтування етичного судження в біоетиці. Принципи і засади персоналістичної біоетики. Співпраця (співучасть) в злочині. Персоналістична етика лікарської чесноти Е. Пеллегріно і Д. Томаза. Принципіалізм (північно-американська модель біоетики) Т. Біачемпа і Дж. Чілдреса. Засади біоетики принципалізму. Контрактуалізм Дж. Енгелгардта. Нова модель П. Сінгера.

3. Креаціонізм і персоналізм як теоретичне підґрунтя біоетики. Недосконалість матеріалістичного розуміння людини. Відображення сутності біоетики у вченні Тома Аквінського та в неотомізмі. Релігійний екзистенціалізм. Феноменологічна концепція тілесності. Філософська антропологія про сутність людини.

4. Життя як цінність. Біоетика про статус людського ембріона. Людина в контексті Біблії та вчення Церкви. Стать людини. Стать і гендер. Ранні етапи розвитку людини. Право людини на життя від моменту запліднення: а) аборт — порушення основного права людини на життя; б) права людини і новітні репродуктивні технології. Їх оцінка в контексті біоетики; в) право на

життя в контексті прав людини. Гідність і недоторканість людського життя від моменту запліднення до природної смерті.

5. Лібералізація абортів як наслідок абортивної культури і морального занепаду суспільства та причина демографічної кризи. Класифікація абортів та їх оцінка з погляду біоетики. Критерій етичної дозволеності пренатального обстеження. Хірургічні методи абортів. Фармакологічні методи (медикаментозний аборт). Вирішення проблеми постабортного синдрому в контексті біоетики.

1. Історичні корені біоетики, що сприяли формуванню цієї галузі науки: екологічна катастрофа (Р. Поттер), надмірний вплив біомедичних технологій на людське життя (Е. Згречча), обмежений підхід до хворого (А. Геллегерс), криза взаємин лікар–пацієнт (С. Спінзанті).

Визначення біоетики. На сьогодні існує кілька визначень цієї галузі науки. На думку Р. Поттера, біоетика — це наука виживання. Е. Згречча тлумачить її як місток між біомедичними науками й науками про людину. А. Геллегерс вважає біоетику маєвтикою, тобто наукою, що здатна тлумачити цінності в діалозі медицини, філософії й етики. Саме він дав вагомий поштовх розвитку біоетики як академічної дисципліни, а на цій основі С. Спінзанті стверджував, що біоетика має запобігати кризовим явищам у взаєминах лікар–пацієнт через апеляцію до суспільної думки, відновлюючи при цьому засаду автономії пацієнта.

В. Райх вважає, що біоетика — це наука про людську поведінку щодо життя й здоров'я у світлі моральних засад і цінностей. Е. Згречча твердить, що, зважаючи на розвиток технологій, біоетика займається етичними проблемами, пов'язаними з розвитком біології й медицини, екології. Е. Пеллегріно й Д. Томазза звертають головну увагу на взаємини лікар–пацієнт, тому визначають біоетику як медичну етику, що оберігає традиції Гіппократа, відкидаючи медичний патерналізм. С. Спінзанті наголошує на автономії пацієнта не лише в контексті цих взаємин, але також на рівні суспільної думки. У працях зарубіжних учених біоетика поділяється на: загальну, спеціальну та клінічну, кожна з яких має свою конкретну галузь застосування.

Види біоетики. У сфері дискусій про біоетику розрізняють: біоетику навколишнього середовища (екоцентричну), яка вбачає об'єкт свого дослідження не в людині, а передусім в екосистемі, що має катастрофічне забарвлення, яке загрожує людству, і тому привертає увагу до охорони довкілля, оскільки здоров'я людини є частиною здоров'я усієї біосфери (Р. Поттер); біоцентричну біоетику, яка бачить людину центром своєї уваги, але розглядає її онтологічно та аксологічно рівною з усіма іншими живими істотами (П. Сінчер); антропоцентричну біоетику, яка ставить особистість людини центром етичного зацікавлення, займається проблемами, що стосуються життя людини, та опосередковано — проблемами навколишнього середовища, і яка заснована на онтологічно обґрунтованому персоналізмі (Е. Згречча).

Сутність персоналістичної біоетики. Вона є онтологічно обґрунтована, наголошує на найвищій цінності людської особистості, яку розуміє як цілісне поєднання духа, душі і тіла.

Етапи становлення медичної етики: домодерна (класична, гіпократівської традиції), модерна та постмодерна епохи.

Основні напрямки розвитку біоетики: етика професій охорони здоров'я (лікарі, медсестри, техніки та адміністратори структур системи охорони здоров'я); етика біомедичного пошуку з терапевтичною та нетерапевтичною метою; етика охорони здоров'я у соціальних сферах (проблема медицини праці; етика зайнятості; етика спорту; етика, яка стосується демографічного розвитку); етика довкілля в екологічній сфері.

У працях зарубіжних учених біоетика поділяється на: загальну, спеціальну та клінічну біоетику, кожна з яких має свою конкретну галузь застосування.

В Україні біоетика зараз набуває статусу прикладної науки.

2. Щодо епістемології біоетика на відміну від інших наук, які займаються поясненням феноменів і для яких важливе збільшення набутих знань, наголошує на моральних засадах цих знань; її об'єктом є насамперед моральне судження, тому вона кидає виклик науці й етиці, спонукає їх замислитися над своєю епістемологічною структурою, пропонуючи певне етичне обмеження наукового знання у напрямку наближення до істини. Це уможливорює взаємодію біоетики з іншими науками. Біоетика є передусім системою моральних вимірів дій людини щодо іншої особистості, себе самої та суспільства. Вона є міждисциплінарна, оскільки як система ґрунтується на засадах

етики, біології, медицини, психології, екології, релігії, філософії, права, соціології та інших галузей знання. Водночас її мета і засоби потребують морально-правового обґрунтування. Антропологічна структура біоетики є відкритою до трансцендентності.

Дослідники біоетичних проблем (Е. Згречча, Л. Меліна, С. Спінзанті) опрацювали такі *етико-культурні моделі біоетики*, як ліберально-радикальна, прагматично-утилітаристська, соціобіологічна й персоналістична. З усіх наявних у науці концепцій, які впливають із сучасної ситуації в світі, найбільш відповідною і перспективною є модель персоналістична, що наголошує на найвищій цінності людської особистості, яку розуміє як цілісне поєднання духа, душі і тіла.

Е. Згречча, надаючи особистості людини найвищого значення, сформулював *чотири найважливіші етичні засади*, які стали головними напрямками біоетики: засаду охорони фізичного життя (яке є фундаментальною цінністю людини); засаду цілісності, або терапевтичну засаду (частина організму жертвується задля добра цілого організму); засаду свободи–відповідальності (свобода немає жодного сенсу без правди і відповідальності); засада соціальності–субсидіарності (допомагати більше там, де більша потреба).

Персоналізмові дещо суперечить сформульований у 80-х роках XX ст. у США *принципіалізм*, який будує свою біоетичну теорію на засадах пошани до автономії особи, не приносить шкоди пацієнтові, чинити тільки добро, справедливості щодо конкретної особи, і базується на моральному релятивізмі. Автори цієї концепції наголошують на оцінюванні наслідків надання допомоги пацієнтові без апеляції до етичних засад.

3. Теоретичними засадами біоетики є *філософська антропологія, феноменологія* і особливо *філософія персоналізму*, яка наголошує на цінності людини як духовної істоти, особистості, яка є унікальним створінням та має власну гідність і цінність. Окрім цих філософських напрямів відображають сутність біоетики *вчення Томи Аквінського й неотомізм*, які вважають особистістю також людину, що нездатна реалізувати свої розумові здібності. Подібної думки дотримуються представники *релігійного екзистенціалізму* (Г. Марсель, К. Ясперс, М. Гайдеггер), стверджуючи, що тіло є феноменом “Я” людини, співзасадою і знаком індивідуальної відмінності. *Персоналізм* є визначальною теоретико-методологічною основою біоетики, що співзвучна з християнським вченням про людину, ґрунтується на відповідальності людини за всі живі істоти у світі і за весь світ загалом.

4. Моральні критерії біомедичного втручання у людське життя знаходяться в людині як особистості. *Життя* — найцінніший Божий дар людини, яке пов’язане з інтеграційними функціями організму. Фізичне людське життя є трансцендентним шляхом, який веде за межі теперішнього земного буття. Обов’язок людини — зважати не лише на підтримку земного життя, а й на остаточну мету — єднання з Богом у вічності.

Приналежність людини до *чоловічої чи жіночої статі* визначається з моменту запліднення. Стать (хромосомна чи генетична, гонадна, анатомічна або генітальна) стосується усієї людської особи. “І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх” (Бт. 1, 27). Людська статевість передбачає взаємодоповнюваність, взаємодарування в любові та відкритість на прокреацію у шлюбі. Тонка і водночас складна організація взаємодії гіпоталамо-гіпофізарної системи із діяльністю статевих залоз жінки, а також пов’язаними із цим змінами ендометрію матки може бути легко порушена впливом багатьох факторів: особливо використанням засобів контрацепції, зроблених раніше абортів. Альтернативою у даному випадку є закон дотримання чистоти, мудро створений Богом, щоб уникнути руйнування досконало відлагоджених механізмів материнства.

Стать і гендер — поняття не однакові. Гендерна політика — явище морально деструктивне. За результатами моніторингів Україна, Росія та Білорусія відносяться до країн, де розуміння статевої ще не захитане, однак необхідно через просвітницьку діяльність формувати пошану до людської статевої.

При злитті чоловічої та жіночої статевих клітин, тобто, *заплідненні*, утворюється одноклітинний зародок — *зигота*. З цього моменту розпочинається так званий пренатальний онтогенез або розвиток організму до народження. Пренатальний онтогенез у людини в нормі продовжується близько 280 діб (40 тижнів). У пренатальному онтогенезі розрізняють: 1) *початковий період*, який охоплює 1–7 добу розвитку. У цьому періоді в результаті дроблення із зиготи утворюється багатоклітинний організм — *бластоциста*. 2) *зародковий (або*

ембріональний) період триває з другого до восьмого тижня розвитку, під час якого проходить *гастрულация* з утворенням трьох зародкових листків: екто-, мезо- та ендодерми. У складі зародка з'являються зачатки тканин, органів і систем. 3) *плодовий період* триває з третього до дев'ятого місяця і завершується народженням дитини. У цьому періоді здійснюються процеси подальшого структурного і функціонального становлення тканин та органів плода. Онтогенезові передують *прогенез* — процес утворення чоловічих та жіночих статевих клітин — гамет: сперматозоїдів та яйцеклітин.

Біоетика привертає увагу, зокрема, до біологічного й антропологічного статусу ембріона людини, який від моменту запліднення має всі характеристики людської особистості: керовану особистим геномом свою власну проект–програму життя і людську гідність, що заслуговує пошани. Живий людський ембріон від моменту запліднення є людським суб'єктом з добре визначеною ідентичністю, який починає від цього моменту свій власний, безперервний, постійний і координований розвиток; має право на власне життя, і кожне втручання, яке не було б на користь ембріона, розглядається як дія, що порушує таке право. Тому потрібна чітко аргументована законодавча база стосовно: контрацепції як зброї у боротьбі проти життя та людини як особистості; стерилізації, що завдає шкоди фізичній цілісності людської особи та протирічить її свободі і праву дотримуватись прокреативного виміру єднальної любові; абортів як убивства дитини. Критерієм біоетичної дозволеності репродуктивних технологій людини є подружній акт з єднальною і розмножувальною функціями разом; запліднення в живому організмі і допоміжна функція технологій. Спроби вплинути на хромосомну і генетичну спадковість людини за допомогою генетичних маніпуляцій, які не є терапевтичними, а націлені на продукування людських істот, відібраних щодо статі чи інших наперед визначених якостей, суперечать особистій гідності людини, її цілісності та ідентичності, тому жодним чином не можуть бути виправдані можливими корисними наслідками для майбутнього людства.

5.Аборт — порушення основного права людини на життя. Внаслідок недостатньої уваги до проблеми абортів в Україні склалася критична демографічна ситуація, яка загрожує своїми наслідками майбутньому держави, адже рівень народжуваності не забезпечує природного відтворення населення.

Завданням суспільства і держави є турбота про кожне людське життя: у школах — виховання відповідальності та пошани життя від моменту запліднення до природної смерті; у суспільно-політичному житті — заміна несправедливих проабортних законів новими, що визнають гідність людини; заборона заходів, що руйнують материнство і дитинство. На сьогодні виникла необхідність переглянути основні нормативно-правові документи щодо проблеми абортів і скласти нові, з врахуванням положень персоналістичної біоетики, та внести відповідні доповнення до основ законодавства.

Вирішити проблему руйнівного постабортного синдрому можна через покаяття, яке очистить совість і поверне людині самоповагу.

Критерії етичної дозволеності пренатальної діагностики: збереження життя та цілісності ембріона і матері, недопущення невинуватого ризику. З позиції біоетики недопустимі експерименти на людських ембріонах, за винятком терапевтичного експерименту, а також етично неприпустимі продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин.

ТЕМА 2

Контрацепція та її альтернатива – природні методи розпізнавання днів плідності. Біоетична концепція охорони життя людини. Проблеми допоміжних репродуктивних технологій та їх альтернатива – НаПроТехнології. Біоетична неприпустимість продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин. Шлях до можливості клонування людини –знецінення гідності людського розмноження та ембріону. Основи біобезпеки. Інформована згода та експериментування на людині Маніпуляції з психічним здоров'ям людини.

План:

1. Невідповідність методів контрацепції природі людської особи та її гідності. Класифікація засобів контрацепції та їх оцінка з погляду біоетики. Біоетична оцінка

безпосередньої та опосередкованої стерилізації. Природні методи розпізнавання днів плідності. Біоетичні основи утримання від дошлюбних і позашлюбних статевих стосунків

2. Біоетичні проблеми репродуктивних технологій. Допоміжні репродуктивні технології як загроза людському життю та гідності людини. Нормативно-правові акти України щодо репродуктивних технологій. Критерій етичної дозволеності допоміжних прокреативних технологій. Альтернатива допоміжних репродуктивних технологій — НаПроТехнології.

3. Гідність людської істоти як особистості від моменту запліднення. Неприпустимість фетальної терапії з позиції біоетики.

4. Клонування. Методи клонування. Штучне розмноження без гамет. Аргументи біоетики проти можливості клонування людини.

5. Основи біобезпеки. Життя клітин у людському організмі. Проблеми біомедичних маніпуляцій та генної інженерії в контексті гідності людини, її цілісності та ідентичності. Небезпека застосування новітніх біотехнологій в контексті біоетики. Проблеми біомедичних маніпуляцій та генної інженерії в контексті біобезпеки. Критерії етичної дозволеності. Нормативно-правові акти щодо поводження з ГМО та застосування технологій генної інженерії в контексті біобезпеки. Поводження з ГМО в контексті забезпечення біологічної та генетичної безпеки. Небезпечність застосування генетично модифікованих організмів для людини і довкілля. Небезпечне харчування.

6. Проблеми впровадження нанотехнологій та наслідки їх застосування для людини та навколишнього середовища. Проблеми нанобезпеки в контексті біоетики. Людина і довкілля.

7. Інформована згода та експериментування на людині. Маніпуляції з психічним здоров'ям людини. Етичні вимоги до проведення експериментів на людині. Класифікація досліджень. Основні нормативно-правові акти стосовно експериментальних досліджень. Етичні комітети, їх рівні, функції та характеристики. Інформована згода як головна засада медичного експерименту. Нагляд за досліджуваними ліками як попередження можливих негативних їх наслідків використання. Виробництво ліків-сиріт фармацевтичними фірмами в контексті державного фінансового стимулювання. Підстави використання плацебо в контексті експериментування. Умови етичної дозволеності. Проблема експериментування на людських зародках і ембріонах в контексті визнання гідності людської особистості у пренатальній фазі розвитку.

Маніпуляції з психічним здоров'ям людини.

1. Контрацепція є свідомою та цілеспрямованою діяльністю з позбавленням статевого акту властивої йому дітонароджувальної функції.

Негативні наслідки контрацепції: абортівна дія, спричинення викиднів та вторинної неплідності, небезпека для здоров'я жінок, неефективність, розрив між взаємною любов'ю подружжя і даром передавання життя; руйнування взаємоповаги і любові між чоловіком та жінкою; формування негативного ставлення до дітей; підривання фізичного та психічного здоров'я подружжя; поява егоїзму, подружньої зневаги, розлучення, поширення захворювань, що передаються статевим шляхом, зокрема СНІДу; демографічні проблеми.

Переваги природних методів розпізнавання днів плідності: відповідність етичним нормам; збереження здоров'я батьків та дітей; спонтанність та естетика подружньої любові; зміцнення подружнього зв'язку; атмосфера взаєморозуміння та поваги в сім'ї; розвиток позитивного ставлення до дітей; рівномірний розподіл між чоловіком і жінкою турботи про планування сім'ї; моральна, психологічна та біологічна підготовленість до народження дитини; екологічність та ефективність.

Природні методи розпізнавання днів плідності – визначення часу настання овуляції за трьома показниками: температурою, слизом та положенням шийки матки (симтотермальний метод), спостереження за виділенням цервікального слизу (метод Білінгса, або овуляційний).

“Утікайте від розпусти!” (І Кор. 6,18-20)

2. Критерій етичної дозволеності допоміжних прокреативних технологій людини: подружній акт із едальною і розмножувальною функціями разом; запліднення в живому організмі; допоміжна функція техніки.

3. Експериментування з ембріонами, відбирання стовбурових клітин для трансплантації, що непоправно шкодить людському ембріону, перериваючи його розвиток, є дією морально неприпустимою.

4. Клонування людини неприпустиме, бо призвело б до знецінення гідності людського розмноження та ембріона людини як особистості.

5. *Життя кожної людини* починається з однієї єдиної клітини, назва якій — зигота. Її життя (що триває близько 30 год), як і життя усіх клітин людського організму координується на генетичному рівні, шляхом послідовної експресії різних генів. Уся генетична інформація записана на подвійній спіралі ДНК. Життя клітини від поділу до смерті або наступного поділу називається клітинним циклом. Клітинний цикл складається з інтерфази і мітозу. Інтерфаза включає три періоди: G₁, S, G₂.

Певні спроби вплинути на хромосомну і генетичну спадковість, які не є терапевтичними, а націлені на продукування людських істот, відібраних щодо статі та інших наперед визначених якостей - такі маніпуляції суперечать гідності людини, її цілісності та ідентичності. Тому вони жодним чином не можуть бути виправдані можливими корисними наслідками для майбутнього людства.

У суспільстві ведуться гарячі дискусії з приводу потенційного ризику для здоров'я людини і довкілля широкого використання генетично-модифікованих організмів (ГМО).

Основним принципом “Картахенського протоколу з біобезпеки” до Конвенції з біорозмаїтості, прийнятого в 2000 р. у Монреалі, є принцип застереження: держава, не порушуючи вимог ВТО, може відмовитися від ввезення на її територію ГМО, якщо вважає, що такі організми спричинять небезпеку.

Вибір правильного *харчування* є одним із важливих складових здоров'я. Нефармакологічне лікування (зміна способу життя та харчування) не дає побічних ефектів, є дешевшим та ефективним компонентом терапії: покращує стан серцево-судинної системи, контролює рівень цукру, зменшує ризик виникнення онкології та збільшує тривалість життя. Знаючи ці принципи, можна вплинути на ризик виникнення серцево-судинних захворювань, ожиріння та онкологічних проблем.

6. Застосування *нанотехнологій* створює ризики для довкілля і здоров'я людини, оскільки на тепер практично відсутні об'єктивні наукові дані про ймовірні негативні впливи нанотехнологій, шляхи міграції та поведінку наночастинок тощо, а також методики оцінювання повного життєвого циклу наноматеріалів. Не розроблені механізми суспільного контролю над сферами використання та наслідками запровадження нанотехнологій.

Сьогодні в світі та в Україні активно формуються ринки *нанотоварів та нанопослуг*, тому важливим аспектом є надання максимально повної та адекватної інформації, оскільки обізнаність населення є вкрай недостатньою. Пріоритетними є такі питання нанобезпеки як вивчення токсичності наночастинок та нових матеріалів; моніторинг професійних впливів; аналіз потенційних ризиків для здоров'я людей, оточуючого середовища та професійних ризиків; державне законодавство щодо нанотехнологій; зменшення негативних впливів та розповсюдження інформації щодо потенційних ризиків; синхронізація вітчизняної наноіндустрії з міжнародною науковою та технологічною спільнотою. Експериментальні дослідження мають бути об'єктивними та незаангажованими.

Живий організм можна розглядати як величезну хімічну лабораторію в мініатюрі, де здійснюються численні і дуже складні процеси, незмінно направлені до однієї мети — збереження індивіда. Відмінність між трьома *сферами життя* — вегетативним, сенситивним і розумним життям, з філософської точки зору, спирається на два критерії: автономію живого і переваги живої природи над неживим світом. Екологічна криза спричинена, насамперед, невідповідною техногенною і споживацькою діяльністю людського суспільства, яка ґрунтується на викривленому усвідомленні людини свого місця та завдань у навколишньому середовищі. Людина – це найцінніше Боже створіння, що несе в ідеалі завдання Господа облагороджувати планету.

Демографічна ситуація в Україні вимагає перегляду державної політики щодо проблем цінності та гідності людського життя, яке повинно користуватися повагою і захистом з моменту запліднення і до природної смерті.

7. Особливої уваги органів державного управління, зокрема біоетичної експертизи на державному рівні, вимагає проведення експериментування на людині, яке задля науки може бути прямим втручанням в організм та загрожувати життю і здоров'ю особистості. Етичні вимоги щодо участі в експерименті сформульовані біоетикою: інформований вільний вибір; узгодженість з природним функціонуванням органів і тканин, природним динамізмом розвитку і вдосконаленням людини як особистості; наявність доклінічної стадії експериментування, яка повинна включати теоретичну підготовку, лабораторні дослідження, експерименти на тваринах з метою зведення до мінімуму ризику на стадії проведення їх на людині. Потрібна певність, що досліджуваний препарат не менш ефективний за інші відомі засоби. Експеримент необхідно перервати, якщо пацієнт відмовляється від своєї попередньої згоди на нього, а також у разі непередбаченого зростання ризику небезпеки для здоров'я пацієнта. Експериментування мають здійснювати компетентні спеціалісти під контролем відповідної клініки та комісій з етики.

Людина як найдосконаліша особистість є недоторканою і не може бути ні інструментом, ні засобом експериментування чи будь-яких маніпуляцій над нею.

ТЕМА 3

Біоетика і трансплантація органів Ксенотрансплантація з точки зору біоетики. Проблема евтаназії в контексті біоетики. Альтернатива евтаназії — паліативне лікування.

План:

1. Труднощі та успіхи трансплантології. Проблеми дарування органів і тканин у контексті біоетики. Трансплантація та ідентичність людської особи. Проблема діагностування смерті. Інформована згода і трансплантація органів. Проблеми призначення дарованих органів у контексті біоетики. Загальні етичні засади трансплантології та їх відображення у міжнародному і внутрішньодержавному законодавствах.

2. Історія та сучасний стан розвитку ксенотрансплантації. Рушійні сили та позитивні моменти. Можливі негативні наслідки, перешкоди та перестороги. Засади біоетики в галузі ксенотрансплантації.

3. Смерть як суспільний феномен. Евтаназія з погляду біоетики. Етична оцінка евтаназії. Евтаназія і право на життя: стан законодавчого регулювання в Україні. Моральні проблеми самогубства. Особливості паліативної терапії. Біоетичні проблеми реанімації.

1. Засади біоетики в трансплантації: захист життя донора і реципієнта, захист ідентичності особистості та інформована згода. У вирішенні проблем трансплантації органів при донорстві від живої особи постає необхідність добровільної інформованої згоди як з боку донора, так і від реципієнта щодо: включення процедур, передбачення ризиків, можливих терапій і/або застережних засобів після взяття органу, динаміки призначення дарованого органу. Окрім того, необхідно уникати будь-яких форм психологічного тиску або примусового вибору донора на базі моральних, чуттєвих або ще гірше – економічних критеріїв. При донорстві з мертвої особи, якщо не можна дізнатись про попереднє рішення потенційного донора щодо можливості взяття органів для трансплантації, має етичну цінність згода його законних представників. Опанування нових неврологічних знань спричинило певну зміну власне в концепції смерті. Відбувся перехід від концепції смерті “як події”, точної і раптової, що співпадає з припиненням биття серця і самостійного дихання, до концепції смерті як “процесу”, який відбувається протягом певного проміжку часу, виходячи з безповоротної дезінтеграції цілісності індивідуального організму, яка співпадає з повним припиненням активності мозку. Існує смерть людини, яка полягає у цілісності дезінтеграції особистості, як наслідок відділення життєвого принципу або духу і душі від тілесності. Трансплантація таких органів як головний мозок, гонади, гіпофіз має етичне обмеження на рівні спричинення зміни ідентичності особи. Згідно з Законом України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" (1999) фетотерапія здійснюється ембріональними тканинами і органами, отриманими з абортівного матеріалу (ст. 19), що є морально неприпустимим. Органи влади в Україні повинні протидіяти нелегальній торгівлі частинами ембріонів людини, які продаються за кордон. У визначенні першочерговості доступу до органів для трансплантації значною мірою потрібно ґрунтовно дотримуватись імунологічної і клінічної оцінки. Критерії призначення дарованих органів не мають бути підпорядковані логіці “дискримінації” або утилітарному принципу. Важливим поступом є затвердження Радою Європи конвенції з біоетики, в якій підтверджується заборона торгівлі частинами людського тіла.

2. Стосовно ксенотрансплантації, вважається морально виправданим використання тварин з експериментальною метою і якщо це необхідно для порятунку життя людини, при цьому дотримуючись етичних принципів.

3. У деяких країнах Європи прихильники евтаназії вважають, що вона повинна бути дозволена законом. В Україні, де право на життя гарантоване кожному громадянину відповідними статтями Конституції (ст.3, 27, 64), немає спеціального нормативно-правового акту щодо евтаназії, але це питання врегульоване “Основами законодавства України про охорону здоров’я”, де евтаназія категорично заборонена, а при здійсненні кваліфікується як навмисне вбивство. На сучасному етапі це питання не дискутується, однак звертається увага, що правова база в Україні на сьогодні досить нечітка і це викликає занепокоєння. Органи державного управління повинні подбати про відповідне законодавче врегулювання проблеми, передбачивши належний контроль за дотриманням чинних законів та впроваджуючи замість евтаназії паліативну терапію – пом’якшення страждань невиліковно хворої людини.

Самогубство морально неприпустиме, нівелює цінність людського життя. Життя – дар Бога і завжди Йому підпорядковане. Самогубство чинить людину абсолютним власником свого життя є важким злочином проти життя, яке Бог довірив нашій свободі.

При вирішенні проблеми реанімації першорядним є етичні засади порядності та об’єктивності, єдиним критерієм вибору у разі нестачі апаратури й приміщення – більша ймовірність виживання пацієнта. Неможна примусити до лікування, яке є дуже важким у застосуванні з різного огляду. Смерть мозку є основним, але не абсолютним критерієм смерті людини. Допоки немає остаточної певності про смерть пацієнта, він залишається живою істотою, яка має потребу у лікуванні способом, гідним людської особи.

ТЕМА 4

Стан і перспективи розвитку біоетики в Україні Вплив біоетики на ефективність діяльності органів та установ системи охорони здоров’я України. Біоетичний аспект боротьби з алкоголізмом. Тютюнозалежність як проблема біоетики. Проблеми профілактики наркоманії та реабілітації і ресоціалізації наркозалежних. Профілактика СНІДу та лікування хворих на СНІД в контексті біоетики. Біоетика і соціальні проблеми.

План:

1. Організаційні заходи з впровадження біоетики в Україні. Діяльність інституцій з біоетики в Україні. Співпраця з міжнародними організаціями в галузі біоетики. Сфера компетенції Інституту біоетики імені Ярослава Базилевича. Внесок завідувача кафедри організації і управління охорони здоров’я, доцента Ярослава Базилевича у розвиток біоетики в Україні (зі спогадів автора). Досвід викладання біоетики у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького. Комітети з біоетики: функції і характеристики. Типи комісій з біоетики.

2. Міжнародні організації з питань охорони здоров’я та їх вплив на формування законодавства в Україні. Криза в галузі права людини на життя. Недоліки українського законодавства щодо захисту гідності людини.

3. Алкоголізм як психофізична патологія та соціальна проблема. Заходи державних органів щодо подолання алкоголізму. Громадські антиалкогольні організації та подолання алкоголізму в контексті біоетики.

4. Загроза тютюнокуріння життю та здоров’ю. Заходи подолання проблеми тютюнозалежності в контексті біоетики.

5. Небезпека наркоманії. Програми профілактики наркоманії. Зарубіжний досвід профілактики та боротьби з наркозалежністю.

6. Природа виникнення СНІДу та перебіг цього захворювання. Шляхи передачі ВІЛ-інфекції. Профілактика СНІДу та лікування хворих на СНІД в контексті біоетики.

7. Визначення поняття “здоров’я” та проблеми хвороби в біоетиці. Погляди на вакцинацію у світлі біоетики. Гомеопатія і біоетика. Гомосексуалізм як проблема біоетики. Транссексуалізм і корекція статевої ідентифікації. Війна як антигуманне явище. Головні мотиви проти смертної кари. Вплив засобів масової інформації на формування біоетичного мислення особистості.

1. Органи державного управління України в процесі законотворчості досить енергійно й результативно працюють над втіленням засад біоетики. Це помітно, зокрема, у посиленій увазі до біоетики як дослідницької дисципліни. При Кабінеті Міністрів України у 2001 р. була створена Комісія з питань біоетики, яку очолював віце-президент АМН України Ю. І. Кундієв. Діяльність комісії визначали такі основні завдання: підготовка рекомендацій для проведення біоетичної експертизи в Україні; розробка пропозицій до законодавчого регулювання в галузі біоетики; забезпечення участі України в міжнародній співпраці з питань біоетики; інформування населення про досягнення й наявні проблеми в галузі біоетики і т. ін. Комісія з питань біоетики могла спиратися у своїй роботі на практику функціонування Української асоціації з біоетики, Інституту біоетики ім. Ярослава Базилевича, що взяли на себе обов'язок поширення ідей біоетики в Україні та зарубіжного досвіду, впровадження її засад у практику охорони здоров'я; спільно з державними органами системи охорони здоров'я пропагують створення комітетів з біоетики в усіх закладах охорони здоров'я.

Головна мета Інституту біоетики – забезпечення пошани гідності людини як особистості в своїй інтегральності (тобто духовній, душевній і тілесній єдності); збереження життя та здоров'я людини від моменту запліднення до природної смерті; пріоритетності інтересів людини перед інтересами науки чи суспільства.

За останні роки помітно зросла кількість опублікованих статей та монографій з біоетики, перекладаються праці відомих мислителів Заходу, ідеї яких стають доступними широкому загалу суспільства, проведені численні науково-практичні конференції і семінари з питань біоетики міжнародного, національного та регіонального масштабу.

Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01.11.2000 р. за № 281 “Про затвердження Інструкції до лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і типового положення про комісію з питань етики” в Україні розпочатий процес формування комітетів з етики на базі установ охорони здоров'я. Інструкція містить основні вимоги до проведення клінічних випробувань лікарських засобів, які можуть проводитися на пацієнтах (добровольцях) за повною чи скороченою програмою, а також наголошує на необхідності створення спеціальних комісій з питань біоетики для проведення експертизи клінічних випробувань. Функції цих комісій збігаються з основними завданнями комітетів з етики, передбаченими міжнародними нормами.

Кожен науковий проект, який передбачає дослідження на людях, кожне клінічне випробування нових ліків чи діагностичних засобів і нових медичних технологій, потребує біоетичної експертизи. Її мають здійснювати комітети з біоетики, які необхідно створити при всіх наукових закладах, де проводяться дослідження над людьми, у всіх лікувально-профілактичних установах.

Завдання комітетів з біоетики: виховна діяльність, розгляд протоколів дослідження і клінічного експериментування, консультації.

Характеристики комітетів з біоетики: компетентність, незалежність, неупередженість, консультативний характер.

Біоетика, яка нині набуває статусу прикладної науки, поступово запроваджується як дисципліна у вищих навчальних закладах України, передусім медичного профілю.

2. Нормативно-правові акти України, які стосуються охорони здоров'я людини, повинні відповідати засадам і цінностям біоетики. Законодавство України в галузі охорони здоров'я згідно зі ст. 9 Основного закону України адаптується до відповідних міжнародних документів, якщо є згода на це Верховної Ради. Через законодавство України імплементуються основні документи міжнародних організацій щодо дотримання норм і засад біоетики у практиці охорони здоров'я. Основою таких нормативних актів є право людини на гідне життя і пошана людської особистості.

Логічним доповненням до Європейської конвенції з прав людини та Європейської соціальної хартії є Європейська конвенція “Про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини”, яку підписала Україна спільно із 22 державами. Це означає, що законодавчі акти стосовно охорони життя і здоров'я повинні формуватися згідно з вимогами останньої Конвенції, заснованої на засадах біоетики. Погляд біоетики на

медицину спрямовує увагу на високу цінність служіння життю, бо це є основою гуманізації суспільства.

Законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України, де одним із головних принципів є забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над іншими інтересами (ст. 4). У медичній практиці дозволене застосування медико-біологічних досліджень з суспільно корисною метою за умови їх наукової обґрунтованості, переваги успіху над ризиком, заборонене проведення експериментів над хворими, ув'язненими, військовополоненими (ст. 45). Рекомендація парламентської Асамблеї Ради Європи №1046/1986 проголошує, що і зародкам та ембріонам людини властива людська гідність, тому за всіх умов слід ставитися до них з належною повагою і будь-яке втручання в їх організм, навіть нежиттєздатних, повинно бути заборонене (експерименти, взяття органів для трансплантації тощо) (п.10). Забезпечити виконання цих вимог мають законодавчі органи кожної окремої країни. Закон України про охорону здоров'я дозволяє штучне запліднення та імплантацію ембріона за згодою подружжя та при збереженні анонімності донора (ст.48), що морально неприпустимо з позиції біоетики. Законом України про охорону здоров'я дозволений аборт (ст.50), що теж морально неприпустимо, бо йдеться про вбивство. Зокрема особливої уваги органів державного управління заслуговує законодавство щодо трансплантації органів. У відповідному Законі України існують суттєві етичні обмеження щодо трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини (№ 1007 – XIV / 1999), хоча практика пересадження у медицині України дещо відстає від інших країн. Однак, згідно з ним “фетотерапія здійснюється ембріональними тканинами і органами, отриманими з абортівного матеріалу” (ст. 19), що морально неприпустимо. Органи влади в Україні повинні протидіяти нелегальній торгівлі частинами ембріонів людини, які продаються за кордон.

Засади біоетики, впровадження яких у біомедичну практику вельми актуальне, нині застерігають щодо узаконення клонування людини й евтаназії, що може бути прямою загрозою для гуманного суспільства й правової держави, якою прагне стати Україна. Підтвердженням забезпечення засад цінності життя є хоча б скасування смертної кари 23 лютого 2003 р. народними депутатами України.

3. Проблема гідності особистості людини, на якій наголошує біоетика, вимагає особливо уважного ставлення державних органів як до виробництва і торгівлі алкоголем, так і до пропаганди обмеження його вживання. Водночас з погляду біоетики алкоголізм — це тяжка хвороба, яка має різноманітні причини виникнення, включаючи соціальні, біологічні та психологічні чинники, і яка характеризується патологічними фізичними та психічними змінами в організмі людини і формуванням алкогольної залежності. Подолання алкоголізму потребує зусиль самої людини, допомоги родини, суспільства й держави. До боротьби зі зловживанням алкоголем залучаються громадські та релігійні організації. Одна із можливих засад порятунку — підтримка товариств анонімних алкоголіків, заохочення їх до активної діяльності. Найважливіше завдання реабілітації полягає не лише у відновленні, а й у збереженні особистісного та соціального статусу хворого.

4. Вирішення проблеми тютюнозалежності починається з визнання людиною свого безсилля та бажання духовного відновлення. Профілактика тютюнопаління спрямована на зведення до мінімуму реклами тютюнових виробів, викорінення у свідомості людини поняття про їх нешкідливість.

5. На сучасному етапі проблема наркоманії є глобальною, вирішення її в окремій країні неможливе. Органи державного управління в Україні свідомі того, що досвід інших країн у боротьбі з наркоманією не завжди відповідає специфіці українського суспільства, його ментальності, релігійності, духовності, умовам життя, тому боротьба з наркотичною залежністю в Україні спрямована насамперед на підвищення рівня моральності українського суспільства. Для досягнення успіхів у ресоціалізації необхідно: змінити існуючу на сьогодні наркологічну концепцію, поставивши пріоритетом такої реабілітації особистість людини; перенести акцент лікування залежності з виключно органічної терапії на психологічну корекцію та реабілітацію; створити в родині мікроклімат довіри і взаєморозуміння; організовувати осередки ресоціалізації, котрі б допомагали у реадaptaції осіб до суспільного життя.

6. Біоетика твердить, що потрібно ставитись до хворих на СНІД з любов'ю і співчуттям, хоча СНІД — жакхливе антигуманне явище. Профілактика СНІДу — використання одноразових медичних і перукарських інструментів, дошлюбна незайманість та подружня вірність.

7. *Хворіти* — велике мистецтво; треба здобути вміння хворіти, подібно, як треба вміти проживати добрі і погані дні, перемагати життєві труднощі, послабляти або унеможливлувати конфлікти.

Існує багато інформації як про позитивні, так і негативні наслідки *вакцинації*. Вакцинація — це введення в організм людини антигенного матеріалу (препаратів, що складаються з ослаблених чи вбитих збудників хвороб або продуктів їхньої життєдіяльності) з метою стимулювання імунної системи (вироблення імунітету до хвороби, який попередить зараження чи послабить його наслідки). Господь дав нам дар життя і здоров'я. Кожне медичне втручання повинно мати позитивний вплив на подальшу якість життя людини. Необхідно володіти інформацією, щоб обирати найкраще для себе та своїх дітей. Одним з можливих шляхів вирішення проблеми вакцинації є передбачення на законодавчому рівні права вибору людини на її проведення.

Гомеопатія базується на теорії, що хвороба може бути вилікувана шляхом застосування дуже малих доз ліків, які у здорових людей і у великих дозах можуть викликати симптоми, подібні до симптомів цієї хвороби. Засновник гомеопатії німецький лікар Самуїл Ганеман сформулював три основних закони лікування: *перший* — подібне лікується подібним, *другий* — розрідження (чим більш розріджені ліки, тим вони ефективніші), *третій* — підсилення. Згідно із Катехизмом Католицької Церкви "...Звернення до медицини, названої народною, не узаконює ні викликання злих сил, ні використання легковірності іншої людини".

Профілактика *гомосексуалізму*: навчитись переводити акцент свідомості від інстинктивної чуттєвості до вищих духовних сфер.

У випадку *транссексуалізму* хірургічне втручання не коригує хибної статевої самоідентифікації людини. Навпаки, інколи воно стає причиною ще більшої особистої драми. Таке втручання має виключно поверхневий характер, бо особа на генетичному рівні залишається незміненою. Стать, "надана" транссексуалістові, є "штучною".

Альтернативою хірургічного методу лікування транссексуалізму є застосування всіх інших методів для того, щоб людина могла жити зі своєю патологією, подібно як хворі з тяжкими недугами. Якщо йдеться про пацієнтів-транссексуалів, які декларують себе християнами, співпраця психотерапевта і священика може відкривати широкі перспективи щодо вирішення цієї проблеми. Лікарі повинні приймати чіткі рішення у конкретній ситуації, якнайкраще використовуючи знання і доступні методи, щоб полегшити стан пацієнта.

В умовах *війни* законна самооборона може бути не тільки правом, але й почесним обов'язком для того, хто несе відповідальність за життя інших, за спільне добро сім'ї та держави. Для оборони суспільного блага необхідно знешкодити агресора. Якщо є спосіб захистити людське життя від агресора і зберегти суспільний порядок та безпеку людей, не вдаючись до кровопролиття, потрібно обмежитися цими засобами, тому що вони більше відповідають спільному добру і гідності людини. У Нагірній проповіді Господь нагадує заповідь: "Не вбивай" (Мт. 5, 21), і доповнює її заборобою на гнів, ненависть та помсту. Щобільше, Христос просить своїх учнів підставляти другу щоку (Мт. 5, 22–39), любити своїх ворогів (Мт. 5, 44). Сам Він не захищався і просив Петра вкласти меча до піхви (Мт. 56, 22).

Смертна кара — спадщина дохристиянської культури, що радше є помстою, аніж засобом навернення, ресоціалізації злочинця. Смертна кара є вбивством за будь-яких мотивів.

Реальне подолання проблеми негативного впливу неконтрольованих *засобів масової інформації* (ЗМІ) на формування молодого покоління можливе лише за умови, що воно стане важливим і невідкладним обов'язком органів державного управління, різних громадських та освітніх установ, молодіжних організацій, а також духовних інституцій. ЗМІ, зокрема телебачення, є важливими джерелами комунікації та інтелектуального збагачення і повинні бути корисними у житті кожної людини і суспільства в цілому, відчутно сприяти духовному зростанню особи, спрямовувати до шляхетних ідей.

7. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

навчальної дисципліни «БІОЕТИКА»

1. Чинники виникнення біоетики.
2. Основоположник біоетики — Р. Поттер.
3. Визначення біоетики як науки.
4. Суть поняття “екоцентрична біоетика”.
5. Суть поняття “біоцентрична біоетика”.
6. Суть поняття “антропоцентрична біоетика”.
7. Етапи становлення біоетики.
8. Взаємини “лікар–пацієнт” з позицій біоетики.
9. Напрями біоетики.
10. Мета впровадження засад біоетики у практику.
11. Приклади реалізації змісту покликання лікаря як заповіт та ідеал до наслідування.
12. Причина міждисциплінарності біоетики.
13. Основні дисципліни, які поєднує біоетика.
14. Біомедичні аспекти біоетики.
15. Основні психологічні аспекти біоетики.
16. Соціологічні аспекти біоетики.
17. Правові аспекти біоетики.
18. Основні моделі біоетики.
19. Сутність ліберально-радикальної моделі.
20. Негативні сторони прагматично-утилітаристської моделі.
21. Особливості соціобіологічної моделі (соціоісторична і науково-технічна течії).
22. Основи філософського обґрунтування етико-культурних моделей.
23. Цінності персоналістичної моделі.
24. Філософські основи етичного судження в біоетиці.
25. Головні засади персоналістичної біоетики.
26. Засади персоналістичної етики лікарської чесноти в Е. Пеллегріно і Д. Томазма.
27. Принципіалізм (північно-американська модель біоетики) Т. Біачемпа і Дж. Чілдреса.
28. Засади біоетики принципіалізму.
29. Суть біоетики контрактуалізму Дж. Енгелгардта.
30. “Нові заповіді” П. Сінгера.
31. Сутність персоналістичного трактування людини.
32. Недоліки матеріалістичної філософії щодо розуміння сутності людини.
33. Основні матеріалістичні течії у філософії, особливості розуміння ними людини.
34. Відмінність між феноменологічним та онтологічним трактуванням тіла.
35. Сутність дуалістичної концепції тілесності.
36. Поняття цілісності людини у трактуванні Томи Аквінського.
37. Основні особливості розуміння людини представниками філософської антропології.
38. Переваги персоналістичного трактування людини з позиції біоетики.
39. Засади біоетики, які забезпечують гідність людського ембріона.
40. Обґрунтування статусу людського ембріона як особистості.
41. Біблія про статус людини, її остаточну й найвищу мету та фізичне життя як трансцендентний шлях, який веде за межі теперішнього земного життя.
42. Суть циклічності функціонування жіночої статевої системи.
43. Особливості гуморальних механізмів регуляції статевих функцій.
44. Суть гендерної ідеології як загрози інституту сім’ї.
45. Суть моральної неприпустимості штучного абортів.
46. Аборт з огляду на демографічну ситуацію.
47. Можливість заборони абортів та її наслідки.
48. Допоміжні репродуктивні технології і права людини.
49. Засади біоетики, які захищають права матері.

50. Засади біоетики, які обстоюють права дитини.
51. Загроза суспільству від легалізації абортів.
52. Визначення штучного абортів.
53. Етична оцінка різновидів абортів (мимовільний аборт, аборт при ектопічній вагітності, “терапевтичний” аборт, опосередкований аборт, селективний аборт, аборт після зґвалтування чи інцесту, суспільний аборт).
54. Негативні сторони соціального абортів.
55. Критерій етичної дозволеності пренатального обстеження.
56. Методи абортів (хірургічні та фармакологічні).
57. Постабортний синдром: визначення, корені, симптоми, розв’язання проблеми ПАСу в контексті біоетики.
58. Чи порадили б Ви зробити аборт в наступних ситуаціях?
 1. Чоловік з дружиною дуже бідні. У них вже 14 дітей. А зараз дружина виявила, що вагітна п’ятнадцятою дитиною. Беручи до уваги їхню бідність і надмірний ріст населення у світі, ви б порадили їй зробити аборт?
 2. Батько хворий сифілісом, у матері — туберкульоз. У них четверо дітей. Перша — сліпа, друга померла, третя — глуха, у четвертої — туберкульоз. Вона виявила, що знову вагітна. Враховуючи цю складну ситуацію, ви б порадили зробити аборт?
 3. Білий чоловік зґвалтував тринадцятирічну чорношкіру дівчину. Вона завагітніла. Якщо б ви були її батьками, ви б порадили їй зробити аборт?
 4. Дівчина-підліток вагітна. Вона незаможна. Її наречений не є батьком дитини і дуже стурбований. Ви б порадили їй зробити аборт?

Якщо ви відповіли “так”, то...

У першому випадку ви вбили б Джона Веслі, відомого євангеліста XIX століття.

У другому випадку ви вбили б славетного німецького композитора Людвіга ван Бетховена.

У третьому випадку ви вбили б Етель Уотерс, знамениту американську євангельську джазову співачку і актрису.

І якщо ви відповіли б “так” у четвертому випадку, ви оголосили б вбивство Ісусу Христу.

59. Контрацепція: визначення, класифікація, негативні сторони, моральна оцінка.
60. Суть Національної програми планування сім’ї.
61. Небезпека контрацепції.
62. Етична оцінка примусової, добровільної та терапевтичної стерилізації.
63. Основа природних методів розпізнавання днів плідності (календарного , температурного, методу Білінгса, симптотермального методу).
64. Негативні сторони дошлюбних і позашлюбних статевих стосунків.
65. Суть етичної неприпустимості застосування репродуктивних технологій.
66. Негативні наслідки репродуктивних технологій.
67. Критерій етичної дозволеності допоміжних прокреативних технологій.
68. Суть використання НаПроТехнологій.
69. Характеристики стовбурових клітин.
70. Право на життя ненародженої дитини.
71. Суть етичної неприпустимості використання живих ембріонів для одержання стовбурових тканин.
72. Негативні сторони можливості клонування людини.
73. Визнання гідності людини як особистості на будь-якому етапі її існування.
74. Генна інженерія: визначення, завдання.
75. Клітинний поділ (інтерфаза і мітоз).
76. Мейоз (сперматогенез, овогенез), кросинговер, новий унікальний організм з моменту запліднення.
77. Основні морально-правові вимоги при проведенні експериментів на людині.
78. Критерій етичної дозволеності застосування методів генної інженерії.

79. Генетично модифіковані організми: визначення, цілі отримання, етапи отримання, проблема безпечності для людини і довкілля.
80. Біобезпека: визначення, нормативно-правове регулювання поводження з ГМО, принцип застереження, лабораторна база.
81. Небезпечність фаст-фудівського харчування для здоров'я людини.
82. Сфери життя (вегетативне, сенситивне, розумне). Їх відмінності.
83. Нанобіотехнології: визначення, позитивні і негативні сторони їх застосування для здоров'я людини і довкілля.
84. Наноматеріали: визначення, властивості.
85. Нанобезпека: визначення, критерій етичної дозволеності.
86. Суть засади інформованої згоди.
87. Засади біоетики, які регулюють медичні експерименти.
88. Безпечність терапевтичних експериментів.
89. Підстави використання плацебо при клінічному терапевтичному експериментуванні на людині.
90. Умови використання плацебо в контексті контрольного клінічного дослідження.
91. Роль біоетичних комісій з біоетики у контексті експериментування на людині.
92. Відмінність між опосередкованим і безпосереднім впливом на людську психіку.
93. Суть поняття "гормональної маніпуляції" з психікою людини.
94. Небезпека хімічної маніпуляції з психікою людини.
95. Негативні аспекти механічного втручання у психіку людини.
96. Міжнародні організації, які застерігають проти експериментів на ембріонах.
97. Відмінність між дослідженням і експериментальним дослідженням.
98. Суть терапевтичних і нетерапевтичних експериментальних досліджень.
99. Фази клінічного дослідження.
100. Особливості інструментального експериментального дослідження.
101. Нормативно-правові акти, які стосуються експериментальних досліджень.
102. Необхідність отримання інформованої згоди при нетерапевтичному і терапевтичному експериментальних дослідженнях.
103. Засади діяльності етичних комітетів.
104. Рівні етичних комітетів.
105. Склад етичних комітетів.
106. Цінності та засади етичних комітетів.
107. Наукова цінність та переконливість протоколу експериментального дослідження.
108. Умови дозволеності застосування плацебо.
109. Етичний критерій методології експерименту.
110. Трансплантація: визначення та класифікація, історія трансплантології.
111. Етичне обмеження трансплантації на рівні спричинення зміни ідентичності особистості людини.
112. Етичні та антропологічні чинники, які впливають на рішення дарування власних органів.
113. Основні труднощі сучасної трансплантології.
114. Засади біоетики, які регулюють трансплантацію органів.
115. Важливість персоналістичного аспекту трансплантології.
116. Небезпека утилітарного критерію вибору пацієнтів у трансплантології.
117. Позитивна роль терапевтичного критерію при відборі пацієнтів для пересадження органів.
118. Складність проблеми діагностування смерті.
119. Основні положення ксенотрансплантації в контексті біоетики.
120. Можливі негативні наслідки ксенотрансплантації, перешкоди та перестороги.
121. Засади біоетики в ксенотрансплантації.
122. Зміст життя (місце і призначення в світі) та ставлення до смерті.
123. Евтаназія: визначення, поділи, моральна оцінка.
124. Доцільність терміну "право людини на гідну смерть".

125. Суть недоторканості людського життя.
126. Негативні сторони евтаназії.
127. Засади біоетики, які застерігають проти евтаназії.
128. Ставлення до евтаназії в Україні.
129. Евтаназія і право на життя: стан законодавчого регулювання.
130. Особливості життя після смерті (Лук. 16, 19–31).
131. Специфічні зміни при переході похованого тіла в тіло воскресле (I Кор. 15, 42–44).
132. Суть логічної необґрунтованості поняття “якість життя”.
133. Самогубство: різновиди, причини, мотиви, моральна оцінка.
134. Моральна відповідальність за самогубство та профілактика.
135. Паліативна терапія: визначення, особливості, етапи прийняття хвороби.
136. Ставлення до людей похилого віку — індикатор та характеристика цивілізації суспільства.
137. Роль душпастирської опіки священника, порадиництва, хоспісів у піклуванні про невиліковно хворих.
138. Етичні засади, яких потрібно дотримуватись під час реанімації.
139. Організації, що компетентні вирішувати проблеми біоетики та впливати на формування законодавства в Україні.
140. Організації, які ведуть наукову роботу в галузі біоетики.
141. Приклади наукової співпраці українських і зарубіжних організацій в галузі біоетики.
142. Завдання комітетів з біоетики.
143. Характеристики комітетів з біоетики.
144. Типи комісій з біоетики.
145. Основні труднощі впровадження біоетики в практику підготовки медичних кадрів.
146. Акти державних органів України, які регламентують впровадження засад біоетики в систему охорони здоров'я.
147. Міжнародні організації, що працюють у галузі захисту гідності людини.
148. Факти нехтування правом на життя у суспільстві.
149. Українське законодавство про аборти.
150. Недоліки законодавчих актів України стосовно регулювання народжуваності.
151. Негативні аспекти проблеми клонування.
152. Соціальні причини алкоголізму.
153. Чинники виникнення алкогольної залежності.
154. Алкоголізм як хвороба.
155. Визначення алкоголізму та пияцтва.
156. Патогенез алкоголізму (стадії: компенсації, наркотична, декомпенсації).
157. Дія алкоголізму на центральну нервову систему (фаза збудження, фаза пригнічення).
158. Суспільні наслідки алкоголізму.
159. Засади профілактики алкоголізму.
160. Шляхи до тверезого життя у діяльності спільнот АА: Ал-анон та Ал-атін Міжнародного руху анонімних алкоголіків, товариства “Відродження”, Львівської обласної організації українського товариства “Тверезості та здоров'я” та благодійної організації “Регіональний Центр соціальної адаптації. Негативні сторони державної політики в галузі виробництва й продажу алкогольних напоїв.
161. Причина низької ефективності державних заходів проти алкоголізму.
162. Шляхи активізації діяльності громадських антиалкогольних організацій.
163. Вплив засад біоетики на подолання алкоголізму.
164. Зарубіжний досвід боротьби з алкоголізмом.
165. Причини тютюнозалежності.
166. Негативні сторони тютюнокуріння.
167. Заходи профілактики тютюнозалежності.
168. Переваги утримання від куріння.
169. Вирішення проблеми тютюнозалежності в контексті біоетики.
170. Наркотичні речовини: критерії визначення, групи.

171. Наркоманія: визначення, причини, основні характеристики.
172. Засади біоетики у лікуванні та реабілітації осіб, uzалежнених від наркотиків.
173. Шляхи профілактики наркоманії.
174. Мета і завдання антинаркотичних профілактичних та реабілітаційних програм.
175. Ідея, мета і зміст 12-ти крокової програми лікування наркоманії груп анонімних наркоманів.
176. Роль держави у профілактиці наркоу залежності.
177. Шляхи подолання наркозалежності.
178. Суть проблеми ресоціалізації наркозалежних в контексті біоетики.
179. Зарубіжний досвід боротьби з наркозалежністю.
180. Соціальні причини ВІЛ-інфекції.
181. Роль засад біоетики у профілактиці наркозалежності, лікуванні та ресоціалізації хворих на СНІД.
182. Заходи медицини, необхідні для профілактики СНІДу в контексті біоетики.
183. Визначення поняття “здоров’я”.
184. Значення хвороби у житті людини.
185. Завдання щодо гуманізації лікарень.
186. Законодавче регулювання щодо обов’язковості вакцинації.
187. Етична оцінка гомеопатії.
188. Гомосексуалізм — причини, визначення, лікування та профілактика.
189. Причини транссексуалізму.
190. Складові елементи та характерні ознаки транссексуалізму.
191. Етична проблема транссексуалізму.
192. Альтернатива хірургічного методу лікування транссексуалізму.
193. Оцінка війни з позиції біоетики.
194. Етична неприпустимість смертної кари.
195. Питання смертної кари в Україні.
196. Завдання засобів масової інформації у формуванні біоетичного мислення особистості.

Орієнтовний перелік практичних робіт та завдань для підсумкового контролю модулів

НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «БІОЕТИКА»

1. Вказати основні моральні засади формування майбутніх працівників охорони здоров'я.
2. Довести, що зростання ролі біоетики сприяє розвитку медицини й охорони здоров'я в Україні.
3. Вказати основні етапи і шляхи становлення біоетики, починаючи від медичної етики.
4. Проаналізувати деякі з фундаментальних засад біоетики, які містить Клятва Гіппократа.
5. Висвітлити проблеми, які розкриває біоетика, в порівнянні з класичною медичною етикою.
6. Дати визначення біоетики за Р. Поттером.
7. Охарактеризувати за Р. Поттером нові проблеми і завдання біоетики, поставлені новітньою добою перед сучасною наукою.
8. Вказати, як формулює біоетика свої завдання стосовно сучасних проблем у біомедицині?
9. Назвати вченого, який увів в академічні науки термін "біоетика" і сформулював основні завдання перед цією новою наукою.
10. Пояснити, як відрізнялось тлумачення терміну "біоетика" засновниками цієї науки.
11. В. Т. Райх запропонував таке визначення біоетики: "Біоетика – це систематичне вивчення людської поведінки стосовно життя та здоров'я, що досліджуються у світлі моральних

цінностей та засад". Проаналізувати такі терміни: "систематичне вивчення", "людська поведінка", "життя і здоров'я", "моральні цінності та засади".

12. Пояснити, чим відрізняється деонтологія від біоетики.
13. Розкрити відмінність деонтології від доказової медицини.
14. Назвати основні проблеми клінічної біоетики, пов'язані з лікувальною і реабілітаційною діяльністю.
15. Подати визначення поняття "біоправо" і сформулювати його специфічні завдання.
16. Назвати моральні критерії, які потрібно враховувати, оцінюючи результати економічної діяльності закладів охорони здоров'я.
17. Пояснити, чи завжди людина у випадку етичного вибору може діяти згідно зі своєю свободою і коли свобода волі особи переходить у свавілля.
18. Вказати, як впливає на усвідомлення загальнолюдських цінностей приналежність індивіда до певної культури.
19. Пояснити, що вкладається в поняття "людська совість", яка має діяти згідно із засадами персоналістичної біоетики.
20. Вказати, чи виправдані неморальні методи та дії досягненням позитивної мети.
21. Пояснити відмінність між суб'єктивним і раціональним вибором особи. Вказати, який із них правильний і чому.
22. Вказати, чи в екстремальній ситуації потрібно діяти, спираючись на ієрархію класичних засад моралі й етики, чи на такі, що видаються найбільш адекватними в даному випадку.
23. Чи вважається твердження більшості підставою етичної засади, згідно з якою треба діяти.
24. Розкрити відмінність між засадами північноамериканської та персоналістичної біоетики.
25. Пояснити, як біоетика розкриває цінність і недоторканість людського буття на противагу якості життя.
26. Обґрунтувати доцільність вивчення основ біоетики та біобезпеки як окремої дисципліни чи включення тем цього курсу до програм інших суміжних дисциплін.
27. Вказати на доцільність розкриття найважливіших морально-етичних проблем охорони здоров'я в Україні.
28. Вказати на морально-етичні проблеми, які потребують невідкладного розв'язання в обраній галузі охорони здоров'я.
29. Пояснити, чи може закон конфліктувати з етикою особи (навести приклади) і чи слід підкорятися такому закону.
30. Висвітлити роль комітетів з етики в оскарженні спірних питань працівниками системи охорони здоров'я.
31. Пояснити відмінність між етикою і правом.
32. Вказати, чи етика і право тісно пов'язані між собою поняття, чи, навпаки, чітко розмежовані.
33. Пояснити, як має поводитись людина перед недосконалими законами, розуміючи основні етичні засади охорони здоров'я.
34. Вказати, чи українське законодавство про охорону здоров'я дає підставу діяти згідно із власним сумлінням.
35. Навести приклад, у якому випадку працівники охорони здоров'я, згідно із власною совістю, можуть відмовитись виконувати розпорядження головного лікаря.
36. Пояснити, чи є абсолютною лікарська таємниця про інфікованого хворого перед безпосередньою і невідворотною загрозою зараження ВІЛ.
37. Розкрити етичні проблеми профілактики СНІДу, лікування, реабілітації та ресоціалізації хворих на СНІД.
38. Обґрунтувати важливість дотримання засади інформованої згоди пацієнта на участь в експерименті.
39. Пояснити значення термінів "дарування органів", "ідентичність людської особи", "концепція смерті", а також "використання плацебо", "клінічне дослідження", "ліки-сироти".

40. Розкрити етичні проблеми ксенотрансплантації.
41. Довести, що людське життя є цінністю не абсолютною, а найвищою фундаментальною, яку завжди слід поважати.
42. Охарактеризувати дії людини, яка жертвує власним життям заради інших.
43. Коротко охарактеризувати біоетичні уроки Нюрнберзького процесу з позиції персоналістичної біоетики.
44. Вказати, чи можна вважати аборт "терапевтичним" і кого в такому разі стосується цей термін – матері чи дитини.
45. Розкрити суть профілактики абортів.
46. Висвітлити поняття "непрямий аборт".
47. Вказати, які етичні проблеми виникають під час пренатальної генетичної діагностики.
48. Навести приклад, коли стерилізація може бути виправдана на підставі терапевтичної засади.
49. Назвати відмінності між стерилізацією з контрацептивною метою і терапевтичною стерилізацією.
50. Вказати, чи можна виконувати контрацептивну стерилізацію, керуючись засадою "меншого зла".
51. Подати трактування статевості з погляду персоналістичної біоетики.
52. Назвати критерій етичної дозволеності допоміжних прокреативних технологій.
53. Вказати, чи відповідає гідності ембріона і гідності розмноження запліднення в пробірці за участю законного подружжя.
54. Вказати, чи при заплідненні в пробірці захищається життя усіх ембріонів при перенесенні ембріона в матку.
55. Вказати, чи етично допустимо визначати наперед стать ембріона у разі запобігання генетичній хворобі.
56. Назвати рівні та охарактеризувати можливості втручання генної інженерії в людський організм.
57. Вказати, у якому співвідношенні мають бути ризик при використанні біомедичних технологій і позитивні наслідки цього втручання.
58. Охарактеризувати різновиди евтаназії і дати їм оцінку з позиції персоналістичної біоетики.
59. Вказати, що є альтернативою евтаназії.
60. Пояснити, якою буде особиста поведінка у випадку вирішення медичними працівниками спірного питання, що стосується повідомлення пацієнтові правди про стан його здоров'я.
61. Вказати, який зв'язок між духовним рівнем людини і сприйняттям нею страждання і болю.

БАЗОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Велес, 2005. — 48 с. — (Серія видань "Офіційний документ").
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — ст. 131.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України — 2002. — № 21-22. — ст. 135.
4. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 40–44. — ст. 356.
5. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження споживання продажу пива та слабоалкогольних напоїв" від 21.01.2010 № 1824-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 11. — ст. 111.
6. Закон України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів" від 31.05.2007 № 1103-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 35. — ст. 484.

7. Закон України “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14.12.2004 № 2231-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 5. — ст. 111.

8. Закон України “Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту та соціальний захист населення” від 23.12.2010 № 2861-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 30. — ст. 274.

9. Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 роки” від 19.02.2009 № 1026 VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 17. — ст. 157.

10. Закон України “Про захист населення від інфекційних хвороб” від 06.04.2000 № 1645-III // Відомості Верховної Ради України. — № 29. — ст. 228.

11. Закон України “Про захист тварин від жорстокого поводження” від 21.02.2006 № 3447-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 27. — ст. 230.

12. Закон України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” від 08.09.2011 р. № 3712-VI // Відомості Верховної Ради України — 2012. — № 15. — ст. 99.

13. Закон України “Про лікарські засоби” від 04.04.1996 № 123/96 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 22. — ст. 87.

14. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

15. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Рим, 4.XI.1950. URL: www.hri.org/docs/ECHR50.html. (Дата звернення 03.01.2020).

16. Європейська соціальна хартія, 1961 р., переглянута Радою Європи. Страсбург, 3 травня 1996 р. URL: www.coe.int/T/E/Human_Rights/ESC/ (Дата звернення 03.01.2020).

17. Конвенція про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 р. РЄ. URL: conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/164.htm (Дата звернення 03.01.2020).

18. Загальна декларація про біоетику та права людини, прийнята ЮНЕСКО, 19 жовтня 2005 р. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf>. (Дата звернення 03.01.2020).

19. Наказ Міністерства охорони здоров'я України : «Про затвердження Інструкції до лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і типового положення про комісію з питань етики» від 01.11.2000 р. № 281 – втратив чинність.

Наказ Міністерства охорони здоров'я України : «Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісію з питань етики» від 13.02.2006 р. № 66 – втратив чинність на підставі:

20. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2009 р. № 690 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09> (Дата звернення 03.01.2020).

21. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-XII / Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.

22. Raccomandazione dell' assemblea parlamentare del consiglio d'Europa. Approvata nella 18^a seduta della 38^a sessione ordinaria. Recommendation 1046 (1986) relative à l'utilisation d'embryons et foetus humains à des fins diagnostiques, thérapeutiques, scientifiques, industrielles et commerciales. Annunziata il 10 marzo 1986. URL: http://legislature.camera.it/_dati/leg09/lavori/stampati/pdf/012_192001.pdf (Дата звернення 03.01.2020).

23. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: “Про затвердження умов і порядку застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) і методів їх проведення” № 24 від 04.02.1997 р. – втратив чинність на підставі:

Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.12.2008 р. № 771. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0263-09> – втратив чинність на підставі:

Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 р. № 787. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (Дата звернення 03.01.2020).

24. Хартія працівників охорони здоров'я / Папська Рада до справ душпастирства в охороні здоров'я. Львів: Медицина і право, 2010. 111 с.

25. Закон України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” від 16.07.1999 № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 41. ст. 377. – втратив чинність на підставі:

Закон України “Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині”, який вступив в дію з 01.01.2019 року, від 17.05.2018 № 2427-VIII / Відомості Верховної Ради України. 06. 07. 2018. №51. ст.15.

26. *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України : Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку від 25.09.2000 р. № 226. - втратив чинність на підставі:

Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини: *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2013 р. № 821. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13> (Дата звернення 04.01.2020).

27. Закон України “Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині”, який вступив в дію з 01.01.2019 року, від 17.05.2018 № 2427-VIII / Відомості Верховної Ради України. 06. 07. 2018. №51. ст.15.

28. Конвенція про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Дата звернення 04.01.2020).

29. Директива 98/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 липня 1998 р. про правову охорону біотехнологічних винаходів / Офіційний вісник ЄС, L213, 30 липня 1998 р. С. 13–21

30. Закон України “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів” від 31.05.2007 № 1103-У // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – ст. 484.

31. Закон України “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14.12.2004 № 2231-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 5. – ст. 111.

32. Закон України “Про лікарські засоби” від 04.04.1996 № 123/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 22. – ст. 87.

33. Про Національну програму планування сім'ї на 1995-2000 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.1995 р. № 736. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-95-%D0%BF> (Дата звернення 04.01.2020).

34. Про Національну програму «Репродуктивне здоров'я 2001-2005» Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2001 р. № 203. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2001> (Дата звернення 04.01.2020).

35. Про схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки» : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 р. № 244 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2006-%D1%80> (Дата звернення 04.01.2020).

36. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Репродуктивне та статеве здоров'я нації на період до 2021 року» : проект розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. URL: <https://www.umj.com.ua/article/106030/rozrobleno-programu-reproduktivnogo-ta-statevogo-zdorov-ya-natsiyi> (Дата звернення 04.01.2020).

37. Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який стосується скасування смертної кари, 1983 року: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1484-III. - С. 104. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802 (Дата звернення 04.01.2020).

38. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 26–27 березня 2009 р. — Львів: ЛНМУ імені Данила Галицького, 2009. — 630 с.

39. Бойко І. Біоетика (скрипти для студентів) / І. Бойко. — Львів: УКУ, 2008. — 180 с.

40. Вековшинина С. В. Биоэтика: начала и основания (философско-методологический анализ) / С. В. Вековшинина, В. Л. Кулиниченко. — К.: Сфера, 2002. — 152 с.
41. Вітенко І. С. Психологічні основи лікувально-профілактичної допомоги та підготовки лікаря загальної практики сімейного лікаря / І. С. Вітенко. — Харків: Золоті сторінки, 2002. — 288 с.
42. Власов В. В. Основы современной биоэтики / В. В. Власов. — Саратов: Изд-во Саратовского мед. ун-та, 1998. — 90 с.
43. Волосовець О. П. Завдання з біоетики та медичної деонтології для педіатрів / О. П. Волосовець, С. П. Кривопустов, Н. В. Нагорна. — Донецьк: Донбас, 2004. — 84 с.
44. Грандо А. А. Врачебная этика: пособие / А. А. Грандо, С. А. Грандо. — К.: Триумф, 1994. — 256 с.
45. Грандо А. А. Врачебная этика и медицинская деонтология / А. А. Грандо. — Киев, 1982. — 168 с.
46. Етичний кодекс лікаря: довідник / за ред. І. Д. Герича. — Л.: Галицька видавнича спілка, 2008. — 21 с.
47. Етичні комітети. Становлення, структура, функції / за ред. В. Л. Кулініченка, С. В. Вековшиніної. — К.: Видавець Карпенко В. М., 2002. — 160 с.
48. Етичні комітети: сьогодення та майбутнє / за ред. С. В. Вековшиніної, В. Л. Кулініченка. — К.: Сфера, 2004. — 136 с.
49. Запорожан В. М. Біоетика / В. М. Запорожан, М. Л. Аряєв. — К.: Здоров'я, 2005. — 288 с.
50. Запорожан В. М.. Біоетика та біобезпека : нац. підруч. для студ. вищ. мед. навч. закл. IV рівня акредитації / В. М. Запорожан, М. Л. Аряєв. - К. : Здоров'я, 2013. - 455 с.
51. Згречча Е. Біоетика: підручник / Е. Згречча, А. Дж. Спаньйоло, М. Л. П'єтро та інші.; пер. з італ. В. Й. Шовкун. — Львів: Видавництво ЛОБФ "Медицина і право", 2007. — 672 с.
52. Иванюшкин А. Я. Введение в биоэтику: учеб. пособие / А. Я. Иванюшкин, В. Н. Игнатьев, Р. В. Коротких и др. — М.: Прогресс-Традиция, 1998. — 381 с.
53. Кодекс медицинской деонтологии. — К.: Дух и література; Сфера, 1998. — 164 с.
54. Львівський державний медичний інститут: зб. пр. / за ред. М. Павловського, І. Даценко, Л. Петрух. — Львів: Словник, 1994. — 328 с.
55. Масний З. П. Проблеми деонтології в сучасній медицині / З. П. Масний. — [2-е вид.]. — Львів: Піраміда, 2010. — 74 с.
56. Основи діяльності етичних комісій: посібник для організації роботи етичних комісій медичних закладів / за ред. В. М. Корнацького, Т. В. Талаєвої, О. І. Прокопишин та ін. — К.: ПП "Лино", 2007. — 92 с.
57. Поттер В. Р. Биоэтика: мост в будущее / В. Р. Поттер; пер. с англ. Т. Г. Будковской; под ред. С. В. Вековшининой, В. Л. Кулиниченко. — К.: Видавець Вадим Карпенко, 2001. — 216 с.
58. Права пацієнта — права людини в системі охорони здоров'я та медицини: збірка міжнар. документів / Упор. В. В. Глухівський — К.: Сфера, 2004. — 216 с.
59. Принципы медицинской этики и аннотации к их применению в психиатрии // Вісник Асоціації психіатрів України. — 1994. — № 1. — С. 17–24.
60. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту (повний переклад, здійснений за єврейськими, арамейськими та грецькими текстами) / о. І. Хоменко. — Львів: Місіонер, 2008. — 1460 с.
61. Сгречча Э. Биоэтика: учебник / Э. Сгречча, В. Тамбоне. — М.: Библиейско-богосл. ин-т святого Апостола Андрея, 2002. — 413 с.
62. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси: навч. посібник / Л. І. Сидоренко. — К.: Парапан, 2002. — 152 с.
63. Силуянова И. В. Биоэтика в России: ценности и законы / И. В. Силуянова — М.: «Грантъ», 2001. — 192 с.
64. Силуянова И. В. Этика врачевания. Современная медицина и Православие / И. В. Силуянова. — М.: Московское Подворье Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 2001. — 320 с.

65. Силуянова И. В. Физика и метафизика смерти / И. В. Силуянова // Этика врачевания. Современная медицина и Православие. — М.: Изд-во Московского Подворья Свято-Троицкой Сергиевой лавры, 2001. — С. 32–41.
66. Силуянова И. В. Человек и болезнь / И. В. Силуянова. — М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2001. — 208 с.
67. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / за заг. ред. Ю. В. Вороненка, В. Ф. Москаленка. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. — 680 с.
68. Судо Ж. Аборт / Ж. Судо // Семья и биоэтика: матер. междун. симпозиума, 20–23 мая 1998 года. — Спб: Изд-во Март. — 1998. — С. 79–92.
69. Терешкевич Г. Т. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: навч. посібник / Г. Т. Терешкевич. — Львів: Світ, 2008. — 344 с.
70. Терешкевич Г.Т. Основи біоетики та біобезпеки: підручник / Галина Терешкевич (с. Діогена). — Тернопіль : ТДМУ, 2018. — 400 с.
71. Тихоненко В. А. Основы профессиональной этики в психиатрии (принципы, нормы, механизмы) / В. А. Тихоненко, Т. А. Покуленко // Социальн. и клин. психиатрия. — М., 1992. — Т. 2, вып. 4. — С. 74–86.
72. Тищенко П. Д. Этические правила взаимоотношений медицинских работников и пациентов / П. Д. Тищенко // Биоэтика: принципы, правила, проблемы. — М.: Эдиториал УРСС, 1998. — С. 56–63.
73. Требование биоэтики: медицина между надеждой и опасениями / под ред. Ф. Бриссе-Виньо. — К.: Сфера, 1999. — 248 с.
74. Хартія працівників охорони здоров'я / Папська Рада до справ душпастирства в охороні здоров'я. — Львів: Медицина і право, 2010. — 111 с.
75. Чешко В. Ф. Наука, этика, политика: социо-культурные аспекты современной генетики / В. Ф. Чешко, В. Л. Кулиниченко — К.: Парапан, 2004. — 228 с.
76. European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes, 18 march 1986 // Council of Europe. — Strasbourg. — 1986. — 53 p.
77. Potter V. R. Bioethics: bridge to the future / V. R. Potter. — Englewood cliffs (New Jersey): Prentice Hall, 1971. — 205 p.
78. Sgreccia E. La bioetica personalista / E. Sgreccia // Le radici della bioetica. — Milano: Vita e Pensiero, 1998. — V 1. — P. 85–110.
79. Sgreccia E. Le radici della bioetica: atti del Congresso Internazionale Roma, 15–17 febbraio 1996 / E. Sgreccia, D. Sacchini, G. Miranda, V. Mele. — Milano: Vita e Pensiero, 1998. — 816 p.
80. Sgreccia E. Manuale di bioetica / E. Sgreccia. — Milano: Vita e Pensiero, 2007. — V. 1. — 997 p.
81. Sgreccia E. Manuale di bioetica / E. Sgreccia. — Milano: Vita e Pensiero, 2007. — V. 2. — 790 p.

Допоміжна література

1. Актуальні питання сучасної біомедичної етики та деонтології: матеріали Науково-практичного семінару, 14 жовтня 2011 р. / Упор. С. В. Пустовіт. — К.: НАНУ. — 2011. — 46 с.
2. Блехшмідт Е. Збереження індивідуальності. Людина — особа від самого початку. Дані ембріології людини / Е. Блехшмідт; пер. з нім. С. Матіяш; наук. ред. П. Гусак, З. Городенчук, О. Кука — Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. — 120 с.
3. Боєчко В. Вічне джерело (телевізійні проповіді 1995–2003 рр.) / В. Боєчко. — Львів: Добрий самарянин, 2013. — Т. 1. — 710 с.
4. Бойко І. Духовне навернення і зцілення після абортів — завдання священика у святій тайні покаяння / І. Бойко // Гідність людського тіла: Вісн. Ін-ту Родини і Подружнього Життя УКУ. — 2004. — № 4. — С. 72–74.
5. Борейко В. Е. Прорыв в экологическую этику, издание пятое, дополненное / В. Е. Борейко; Киев. Эколого-культ. центр. — К.: Логос, 2013, ил. — 168 с. — (Серия «Охрана дикой природы». Вып. 71).
6. Боровець З. Курити — не курити... не все одно / З. Боровець. — Львів: Свічадо, 2008. — 40 с.

7. Глобальна біоетика: сучасні виміри, проблеми, рішення: матеріали III Міжнародного симпозіуму з біоетики, 7–8 квітня 2004 р. — К.: Сфера, 2004. — 200 с.
8. Данилюк Р. Збережемо здоров'я молоді України / Р. Данилюк // Благовіст. — 1999. — № 40. — С. 5–6.
9. Данн Х. Християнський брак глазами врача / Х. Данн. — К., 1997. — 176 с.
10. Данн Дж. Бог есть и для алкоголиков / Дж. Данн. — [3-є вид.]. — М.: Библия для всех, 2009. — 190 с.
11. Довбуш О. Право на гідну смерть / О. Довбуш // Іменем закону. — 1999. — № 44. — С. 5–11.
12. Другий міжнародний симпозіум з біоетики, присвячений пам'яті В. Р. Поттера, 4–6 березня 2002. Тези доп. — К., 2002. — 244 с.
13. Другий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 29 вересня – 2 жовтня 2004. Тези доп. — К., 2004. — 304 с.
14. Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження / Е. Дюркгейм; пер. з фр. Л. Кононович. — К.: Основи, 1998. — 520 с.
15. Егоренков А.И. Формирование навыков системного анализа биоэтических проблем в процессе обучения учащихся и студентов медико-биологических факультетов / Київ, «Науковий світ», 2003, 97 с.
16. Ермакова И. В. Биологические и этиологические процессы взаимодействия искусственно измененных организмов / И. В. Ермакова // Тетра Нумана: научно-теоретический реферируемый журнал. — 2009. — №3. — С. 114–122.
17. Ермакова И. В. Генетически модифицированные организмы: борьба миров. Серия “Учёные предупреждают!” / И. В. Ермакова. — М.: Белые Альвы, 2010. — 48 с.
18. Ермакова И. В. О важности проведения исследований по изучению влияния ГМО на животных и их потомство / И. В. Ермакова // Материалы пятого съезда общества биотехнологов России им. Ю. А. Овчинникова, Москва, 2–4 декабря 2008 г. — М.: Институт биоорганической химии им. М. М. Шемякина и Ю. А. Овчинникова РАН, 2008. — 48 с.
19. Ермакова И. В. Перспективы развития экологически чистых продуктов питания / И. В. Ермакова // Пятый Московский Международный Конгресс “Биотехнология: состояние и перспективы развития”, Москва, 16–20 марта 2009 г. — Т. 2. — С. 366–367.
20. Ермакова И. В. Что мы едим? Воздействие на человека ГМО и способы защиты / И. В. Ермакова. — М.: Амрита-Русь, 2010. — 62 с.
21. Етика нанотехнологій та нанобезпека: матеріали міжнародного семінару, 13 жовтня 2011 р. / Упор. М. О. Чащин — К.: НАНУ, 2011. — 69 с.
22. Завьялов В. Ю. Психологические аспекты формирования алкогольной зависимости / В. Ю. Завьялов. — Новосибирск: Наука. Сиб.отд-ние, 1988. — 198 с.
23. Зильбер А. П. Медицинские действия и бездействия при окончании жизни / А. П. Зильбер // Етюды критической медицины: Этика и закон в МКС. — Петрозаводск: Изд-во ПГУ, 1998. — Т. 4. — 560 с.
24. Иванюшкин А. Я. Эвтаназия: проблема, суждения, поиск альтернативы / А. Я. Иванюшкин, Е. А. Дубова // Вестн. АМН СССР. — 1984. — № 6. — С. 45–53.
25. Иван Павло II. Лист до сімей (2 лютого 1994 р.) / Вибрані документи Католицької церкви про шлюб та сім'ю. Від Лева XIII до Бенедикта XVI. — Інститут Родини і Подружнього Життя Українського Католицького Університету, Львів: Колесо, 2008. — С. 367–436.
26. Иван Павло II. Сімейне співжиття. Апостольське післясинодальне повчання про завдання християнської родини в сучасному світі, 22 листопада 1981 р. / Иван Павло II. — Ватикан, 1981. — 120 с.
27. Івашкевич Г. А. Злочин без покарання / Г. А. Івашкевич. — Львів: Край, 1995. — 106 с.
28. Казютинский В. В. Истина и ценности в научном познании / В. В. Казютинский // Проблема ценностного статуса науки на рубеже XXI века. — Спб.: Изд-во русск. христианск. гуманитар. ин-та, 1999. — С. 53–60.
29. Катехизм католицької церкви // Синод Української Греко-Католицької Церкви. — Жовква: Місіонер, 2002. — 772 с.

30. Керівництво по плануванню сім'ї / МОЗ України. АМН України. Асоціація акушерів-гінекологів України. Асоціація планування сім'ї України. — К., 1999. — 49 с.
31. Кирик Ю. Алкоголь: Як вирватися із зачарованого кола / Ю. Кирик. — Львів: Свічадо, 2006. — 128 с.
32. Киселев Н. Н. Мировоззрение и экология: монография / Н. Н. Киселев; отв. ред. А. Я. Мороз. — К.: Наукова думка, 1990. — 216 с.
33. Кисельов М. М. Національне буття серед екологічних реалій / М. М. Кисельов, Ф. М. Канак. — К.: Тандем, 2000. — 320 с.
34. Коляденко Н.В. Обґрунтування та розробка системи медико-соціальної реабілітації дітей із порушеннями психічного здоров'я [Текст] : автореф. дис... д-ра мед. наук: 14.02.03 / Н.В.Коляденко. — К.: Національний медичний ун-т ім. О.О.Богомольця, 2009. — 40 с.
35. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. Е.М. Лібанової. — К.: Український центр соціальних реформ, 2006. — 138 с.
36. Красовський К. С. Навіщо тютюнові компанії фінансують програми попередження куріння серед підлітків / К. С. Красовський, Т. І. Андрєєва. — К.: ЮНІСЕФ, 2003. — 68 с.
37. Круглянский В. Ф. Наркомании и токсикомании у подростков / В. Ф. Круглянский. — Минск: Высшая школа, 2005. — 317 с.
38. Кулиниченко В. Л. Современная медицина: трансформация парадигм теории и практики (Философско-методологический анализ) / В. Л. Кулиниченко. — К.: Центр практ. філософії, 2001. — 240 с.
39. Кюблер-Росс Э. О смерти и умирании / Э. Кюблер-Росс. — К.: София, 2001. — 320 с.
40. Лисенко І. П. Психологічна корекція в лікуванні хворих на наркоманії / І. П. Лисенко // Соціально-педагогічні та медико-психологічні заходи протидії вживанню наркотичних засобів неповнолітніми та молоддю. — Київ, 1995. — Вип. II. — С.32–35.
41. Лисицын Ю. П. Алкоголизм / Ю. П. Лисицын, П. И. Сидоров. — М.: Медицина, 1990. — 528 с.
42. Луцик О. Д. Гістологія людини: підручник / О. Д. Луцик, А. Й. Іванова, К. С. Кабак, Ю. Б. Чайковський. — [4-е вид.]. — К.: Книга Плюс, 2010. — 584 с.
43. Маркевич А. Життя людини — найбільша таємниця Творця / А. Маркевич // Колегія. — 1995. — № 6. — 120 с.
44. Матеріали I Міжнародного Українсько-Британського симпозіуму з біоетики, 25–29 вересня 2000 р. — К., 2000. — 244 с.
45. Матеріали Першого Всеукраїнського конгресу з медичного права і соціальної політики, 14–15 квітня 2007 р. — К., 2007. — 94 с.
46. Матеріали Міжнародного симпозіуму “Біоетика на межі III тисячоліття”, 4–7 жовтня 2000 р. — Х., 2000. — 195с.
47. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17–18 квітня 2008 р., м. Львів / Упор. І. Я. Сенюта, Х. Я. Терешко. — Львів: Медицина і право, 2008. — 352 с.
48. Медичне право України: проблеми становлення та розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції “Медичне право України: проблеми становлення і розвитку”, 19–20 квітня 2007 р., м. Львів / Упор. І. Я. Сенюта, Х. Я. Терешко. — Л.: Медицина і право, 2007. — 352 с.
49. Міжнародний семінар «Етичні аспекти нано- та біотехнологій» // Четвертий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю: Тези доп. — К., 2010. — С. 73–92.
50. Міжнародний (Третій Всеукраїнський) конгрес з медичного і фармацевтичного права, біоетики та соціальної політики, 19–21 квітня 2012 року, м. Київ: Збірник тез доповідей (Науково-практичне видання) / Упор. О. Асман, Р. Ю. Гревцова, А. В. Степаненко. — Київ: KIM, 2012. — 156 с.
51. Міріам... чому ти плачеш? Страждання жінок після абортів / пер. з нім. Ф. Шумиляка; за ред. П. Штесселя. — Львів: Місіонер, 1999. — 136 с.
52. Насінник О. Етичний кодекс українського лікаря (Проект) / О. Насінник, Л. Пиріг, С. Вековшиніна, В. Кулініченко. — К.: Сфера, 2002. — 24 с.

53. Ней Ф. Шлях центуріона / Ф. Ней, М. Петерс; пер. з англ. З. Городенчук. — Львів: Свічадо, 2001. — 112 с.
54. Нищук М. І. Евтаназія — право та безправ'я вибору смерті / М. І. Нищук // *Практ. медицина*. — 1999. — № 1/2. — С. 115.
55. Овчинникова М. Б. Техника жизни, которая ведет к смерти / М. Б. Овчинникова. — М.: Фавор, 2002. — 352 с.
56. Перший національний конгрес з біоетики, 17-20 вересня 2001 р. Тези доповідей. — К., 2001. — 144 с.
57. Пиріг Л. А. Медицина і українське суспільство: Збірка медико-публіцистичних праць / Л. А. Пиріг. — К.: [б.в.], 1998. — 472 с.
58. Плідність — дар і завдання: навчальний посібник з методу розпізнавання плідності / упорядник О. Кука. — Львів: Колесо, 2007. — 348 с.
59. Поваляєва С. Чи є життя після пологів? / С. Поваляєва // *ПіК*. — 1999. — № 35. — 127 с.
60. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / В. Ф. Погорілко. — К.: Наук. думка, 1999. — 734 с.
61. *Полюби мене* / за ред. Л. Костка. — Львів: ЗУКЦ, 2006.
62. Потебенько М. О. Науково-практичний коментатор до Кримінального Кодексу України / М. О. Потебенько, В. Г. Гончаренко. — К.: Форум, 2001. — У 2-х ч. — Особлива частина. — 722 с.
63. Принс Д. Встречая смерть (Разделяя победу Христа над смертью) / Д. Принс. — Таллін: Дерек Принс министрис, 2006. — 150 с.
64. Промова під час надзвичайної консисторії (13 червня 1994 р.) // *Римський оглядач*, 13-14 червня 1994. — С. 5.
65. П'ятий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 23–25 вересня 2013 р. Тези доп. — К., 2013. — 218 с.
66. Райс Ф. Психологія підліткового та юнацького віку / Ф. Райс. — СПб: ПІТЕР, 2000. — 342 с.
67. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Риккерт. — М.: Республика, 1998. — 413 с.
68. Розвиток ідей біоетики у європейському контексті: матеріали IV Міжнародного симпозіуму з біоетики, 11–12 травня 2006 р., Київ / Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, Українська асоціація по біоетиці; упор. С. В. Пустовіт [та ін.]. — К.: Сфера, 2006. — 159 с.
69. Семінар у медицині та фармації: збірник наук.-метод. праць (на матеріалах наук.-метод. конф., м. Київ, КМАПО ім. П. Л. Шупика, 21–22 жовтня 1999 р.) / МОЗ України, Центр. метод. кабінет з вищої мед. освіти, Київ. мед. акад. післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика; ред. кол.: В. М. Гирін [та ін.]. — К.: [б.в.], 2000. — 200 с.
70. Соціально-філософські та етичні проблеми медицини: навч. посіб. / за заг. ред. А. П. Алексеєнко, В. М. Лісового. — Х.: Колегіум, 2010. — 340 с.
71. Соціополіс і нова етика: матеріали наукового симпозіуму з міжнародною участю “Соціополіс в Україні: технології практичної побудови”, 11–13 грудня 2001 р., м. Київ / Упор. та заг. ред. В. Л. Кулініченко / Українська асоціація по біоетиці; Університет ефективного розвитку. — К., 2002. — 138 с.
72. Терешкевич Г. Т. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: навч. посібник / Г. Т. Терешкевич. — Львів: Світ, 2008. — 344 с.
73. Трансформація медицини, медичного знання та освіти: філософські та методологічні аспекти. Матеріали науково-практичного семінару, 6 лютого 2008 р. — К.: Сфера, 2008. — 84 с.
74. Третій національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 8–11 жовтня 2007 р. Тези доп. — К., 2007. — 208 с.
75. Третьякова В. Правове регулювання біоетичних проблем, пов'язаних із застосуванням генної інженерії та обігом ГМО у відкритих і закритих системах / В. Третьякова // *Віче*. — 2007. — № 21/22. — С. 38–41.

76. Турак Й. А. Етичні та правові засади медичного втручання: з погляду лікаря-практика / Й. А. Турак. — Ужгород: Закарпаття, 2002. — 192с.
77. Турчин І. С. Трансплантація клітин і тканин в Україні / І. С. Турчин, О. С. Ларін, І. І. Дроздович, Л. М. Сидоренко // Трансплантологія. — 2003. —Т. 4. — № 1. — С. 190–193.
78. Федак Л. Права Церкви, права держави / Л. Федак // Стосунки між Церквою і державою: протистояння, “стіна розмежування” чи співпраця?: матер. студент. наук.-практ. конф. — Львів, 1998. — С. 18–24.
79. Фіалков Л. Б. Медицина и релігія / Л. Б. Фіалков. — К.: Здоров’я, 1987. — 144 с.
80. Фіалковський В. Дар народжувати / В. Фіалковський. — Львів: Свічадо, 1999. — 216 с.
81. Формування особистості студентів як майбутніх фахівців лікарської справи, працівників охорони здоров’я та інших соціально-орієнтованих установ у контексті біоетики. Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 березня 2003 р. — Львів, 2003. — 194 с.
82. Фрид Л. Пора выздоровления. Помощь и надежда для тех, кто пытается справиться со стрессом после аборта / Л. Фрид, П.-И. Салазар; пер. с англ.; под ред. Е. Шустовой, О. Корсаковой, А. Плачковой — Одесса: Издательство Евангельской пресвитерианской церкви, 1993. — 118 с.
83. Хіміч С.Д. Довідник хірурга [Текст] : довід. вид. / С. Д. Хіміч. — Київ : Здоров’я, 2011. —206 с.
84. Червонская Г. П. Календарь прививок — ошибка медицины XX века: основы вакцинологии / Г. П. Червонская. — М.: Волшебный ребёнок, 2006. — 460 с.
85. Червонская Г. П. Обилие поствакцинальных осложнений как причина детской инвалидности / Г. П. Червонская. — М.: Гомеопатическая медицина, 2007. — 234 с.
86. Червонская Г. П. Прививки: мифы и реальность: основы вакцинологии / Г. П. Червонская. — М.: Волшебный ребёнок, 2002. — 415 с.
87. Четвертый національний конгрес з біоетики з міжнародною участю, 20–23 вересня 2010 р. Тези доп. — К., 2010. — 236 с.
88. Шабанов П. Д. Наркомания: патопсихология, клиника, реабилитация / П. Д. Шабанов, О. Ю. Штакельберг. — Спб: Лань, 2000. — 368 с.
89. Шауп В. Провідні етичні цінності в діяльності біоетичних комітетів лікувальних установ Європейського Союзу: Курс лекцій / В. Шауп. — Львів: Видавництво УКУ, 2011. — 56 с.
90. Швейцер А. Культура и этика. Философия культуры / А. Швейцер // Благоговение перед жизнью. — М.: Прогресс, 1992. — С. 44–240.
91. Швейцер А. Проблема этики в ходе развития человеческой мысли / А. Швейцер // Благоговение перед жизнью. — М.: Прогресс, 1992. — С. 56–79.
92. Шкраб'юк П. В. «Відродження» / П. В. Шкраб'юк // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. — К.: Наукова думка, 2003. — Т.1 — С. 533
93. Этика практической психиатрии: руководство для врачей / под ред. В. А. Тихоненко. — М.: Право и закон, 1997. — 191 с.
- 94.